

Міністерство
оборони
України

УКРАЇНЬСЬКА
ГЕЛЬСІНЬСЬКА
СПІЛКА З ПРАВ
ЛЮДИНИ

КОМПЛЕКСНИЙ ПАКЕТ

навчальних матеріалів для
викладання заняття на тему
«Міжнародне гуманітарне право та
його норми про захист жертв війни»
у межах базової загальновійськової
підготовки

КОМПЛЕКСНИЙ ПАКЕТ
навчальних матеріалів для
викладання заняття на тему
«**Міжнародне гуманітарне
право та його норми про
захист жертв війни**»
у межах базової
загальновійськової
підготовки

КОМПЛЕКСНИЙ ПАКЕТ навчальних матеріалів для викладання заняття на тему «Міжнародне гуманітарне право та його норми про захист жертв війни» у межах базової загальновійськової підготовки

Над публікацією працювали:

Інна Заворотько, докторка філософії з міжнародного права, підполковник юстиції, заступниця начальника відділу міжнародного права Департаменту юридичного забезпечення Міноборони

Олексій Плотніков, кандидат юридичних наук, капітан юстиції, офіцер відділу міжнародного права Департаменту юридичного забезпечення Міністерства оборони України

Максим Тимочко, майор юстиції, офіцер відділу міжнародного права Департаменту юридичного забезпечення Міністерства оборони України

Олександр Призенко, лейтенант юстиції, помічник командира Легіону з правової роботи

Упорядник видання: **І. Заворотько**

Дизайн: **О. Афанасьєва**

Дана публікація стала можливою в рамках проєкту «Справедливість для жертв російської війни в Україні», який впроваджується Українською Гельсінською спілкою з прав людини у партнерстві з Департаментом юридичного забезпечення Міністерства оборони України та фінансується Посольством Нідерландів в Україні

ЗМІСТ

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	4
2. ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ	7
2.1. Поняття міжнародного гуманітарного права	9
2.2. Чому варто дотримуватися міжнародного гуманітарного права військовослужбовцям Збройних Сил України	12
2.3. Принципи міжнародного гуманітарного права	18
2.4. Процедура взяття в полон	40
2.5. Засоби та методи ведення бойових дій	43
2.6. Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права	53
2.7. Пам'ятка військовослужбовця з МГП при виконанні обов'язків військової служби та спеціальних (бойових) завдань	60
3. ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ І ВІДПОВІДЕЙ НА НИХ	63

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Невід'ємним компонентом підготовки військовослужбовців рядового складу Збройних Сил України є поширення знань про норми міжнародного гуманітарного права (далі – МГП). Особливої актуальності це питання набуває під час проведення мобілізаційних заходів і здійснення відсічі та стримування збройної агресії російської федерації проти України.

Відповідно до Програми базової загальновійськової підготовки (для підготовки мобілізаційних ресурсів), затвердженої начальником Генерального штабу Збройних Сил України 08 лютого 2024 року (зі змінами) та Директиви з базової загальновійськової підготовки від 30 квітня 2024 року, поширення знань з МГП здійснюється у межах 2-годинного теоретичного заняття на тему «Міжнародне гуманітарне право та його норми про захист жертв війни». Під час заняття передбачається вивчення основних термінів і понять МГП, а також питання відповідальності військовослужбовців за порушення норм МГП. До особового складу доводяться основні вимоги Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 року №164.

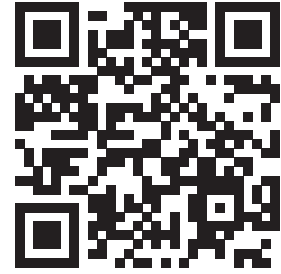
З метою стандартизації навчального матеріалу, що викладається у межах зазначеного вище заняття інструкторами навчальних центрів (підрозділів) (далі – інструкторський склад), а також урахування досвіду застосування норм МГП, набутого Збройними Силами України під час російсько-українського збройного конфлікту, Департаментом юридичного забезпечення Міністерства оборони України у співпраці з громадською спілкою «Українська Гельсінська спілка з прав людини» розроблено Комплексний пакет навчальних матеріалів з викладання МГП у межах базової загальновійськової підготовки (далі – Комплексний пакет з МГП).

Довідково. Відповідно до Положення про Департамент юридичного забезпечення, затвердженого наказом Міністерства оборони України від 10.06.2020 № 190, Департамент організовує та координує заходи щодо імплементації, застосування та вивчення норм МГП, а також координує роботу з міжнародними та неурядовими організаціями у сфері МГП.

Комплексний пакет з МГП є практичним інструментом, призначеним до використання інструкторським складом, що викладає МГП у межах базової загальновійськової підготовки.

Комплексний пакет з МГП включає:

- **Презентаційний матеріал**, який доступний за QR-кодом;
- **Лекційний матеріал**, який серед іншого вміщує приклади належного застосування норм МГП з досвіду Збройних Сил України, набутого під час російсько-українського збройного конфлікту;
- **Перелік поширених запитань** про МГП в контексті російсько-українського збройного конфлікту і відповіді на них.

Усі матеріали Комплексного пакета з МГП побудовані за такою структурою заняття:

- 1 Поняття МГП та чому його варто дотримуватись військовослужбовцям Збройних Сил України;
- 2 Принципи МГП та їх практичне застосування під час бойових дій;
- 3 Процедура захоплення ворога в полон;
- 4 Засоби та методи ведення бойових дій;
- 5 Відповідальність за порушення норм МГП;
- 6 Пам'ятка військовослужбовця при виконанні обов'язків військової служби та спеціальних (бойових) завдань (далі – Пам'ятка з МГП).

У результаті використання Комплексного пакета з МГП очікується, що рівень обізнаності та мотивації військовослужбовців рядового складу у сфері МГП зросте і кожен із них набуде практичних навичок належного застосування МГП в умовах російсько-українського збройного конфлікту, а також отримає Пам'ятку військовослужбовця з МГП.

Комплексний пакет з МГП є гнучким інструментом, а тому навчальні матеріали що його складають, можуть змінюватися і доопрацьовуватися, зважаючи на перебіг російсько-українського збройного конфлікту та набутий досвід. А відтак, у разі виникнення пропозицій до Комплексного пакета з МГП за результатами його використання, пропонується звертатись на електронну адресу відділу міжнародного права Департаменту юридичного забезпечення Міністерства оборони України: ild_ld@mod.gov.ua.

ЛЕКЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ

Зміст заняття

- 1 Поняття міжнародного гуманітарного права;
- 2 Чому варто дотримуватись міжнародного гуманітарного права військовослужбовцям Збройних Сил України;
- 3 Принципи міжнародного гуманітарного права;
- 4 Процедура взяття в полон;
- 5 Засоби та методи ведення бойових дій;
- 6 Відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права;
- 7 Пам'ятка військовослужбовця при виконанні обов'язків військової служби та спеціальних (бойових) завдань.

Слайд 2

Зміст

- 01 Поняття МГП
- 02 Чому варто дотримуватись МГП?
- 03 Принципи МГП
- 04 Процедура взяття в полон
- 05 Засоби і методи ведення бойових дій
- 06 Відповідальність за порушення МГП
- 07 Пам'ятка військовослужбовця з МГП

Заняття “Міжнародне гуманітарне право і його норми про захист жертв війни” у межах Базової загальновійськової підготовки інструктор розпочинає з оголошення змісту заняття та черговості підтем у його межах.

2.1. ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) – це галузь міжнародного права, норми й принципи якої визначають правила поведінки держав, які є сторонами збройного конфлікту.

МГП, будучи виключно юридичною категорією, використовує політично нейтральне поняття “збройний конфлікт”.

МГП вступає в дію з початком збройного конфлікту автоматично, та діє до його закінчення, а в окремих питаннях, наприклад в поводженні з військовополоненими, і після збройного конфлікту.

МГП зобов'язує кожного військовослужбовця дотримуватися його норм та принципів. Проте його не слід сприймати як право, що забороняє вести війну та знищувати ворога. Навпаки, МГП чітко визначає які категорії осіб і об'єктів є законними цілями, а також із застосуванням яких засобів і методів ведення бойових дій вони можуть бути уражені (знищені).

Основна мета МГП полягає в захисті осіб, які не беруть безпосередньої участі в бойових діях, а також тих, що перестали брати участь в бойових діях. Йдеться, наприклад, про військовослужбовців, які припинили вести бій через хворобу, поранення чи з будь-якої іншої причини. Крім того, МГП обмежує методи та засоби, які можуть бути застосовані під час ведення бойових дій.

Також МГП захищає цивільні об'єкти, такі як шпиталі, об'єкти культурної спадщини, об'єкти інфраструктури, критичні для виживання цивільного населення тощо.

Норми МГП містяться у ряді міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також міжнародних звичаях.

Серед міжнародних договорів у сфері МГП найбільш визначальними є:

Женевські конвенції 1949 року, а саме:

- Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях;
- Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі;
- Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (далі – Женевська конвенція III);
- Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни;

- Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, 1977 року (далі – Додатковий Протокол I);
- Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосуються захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, 1977 року (Протокол II);
- Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосуються прийняття додаткової відмітної емблеми, 2005 року (Протокол III).

Гаазькі конвенції, зокрема, IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, 1907 року

Інші договори щодо заборон і обмежень у застосування зброї та способів ведення бойових дій, а саме:

- Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення, 1993 року;
- Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення, 1993 року;
- Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірккову дію, 1980 року тощо.

У російсько-українському збройному конфлікті застосовуються усі названі вище джерела, крім Протоколу II до Женевських конвенцій. І російська федерація, і Україна зобов'язані дотримуватися норм цих міжнародних договорів. Це правило діє навіть у ситуаціях, коли інша сторона порушує норми МГП. Тобто попри порушення російською федерацією норм МГП, Україна зобов'язана їх дотримуватися.

Слайд 3

01 **Поняття МГП**

МГП – це галузь міжнародного права, норми і принципи якої визначають правила поведінки держав, які є сторонами збройного конфлікту (війни).

Метою цієї галузі права:

Захистити
тих, хто не бере
або припинив
брати
безпосередню
участь у бойових
діях

Обмежити
методи і засоби
ведення
бойових дій

Основні тези:

- МГП – це галузь міжнародного права, норми і принципи якої визначають правила поведінки держав, які є сторонами збройного конфлікту.
- МГП вступає в дію з початком збройного конфлікту автоматично та діє до його закінчення.
- Основна мета – захист осіб, які не беруть безпосередньої участі в бойових діях і тих, які перестали брати участь в бойових діях, а також обмеження методів і засобів, які можуть бути застосовані під час ведення бойових дій.
- Норми МГП містяться у ряді міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Основні з них - Женевські конвенції 1949 року.

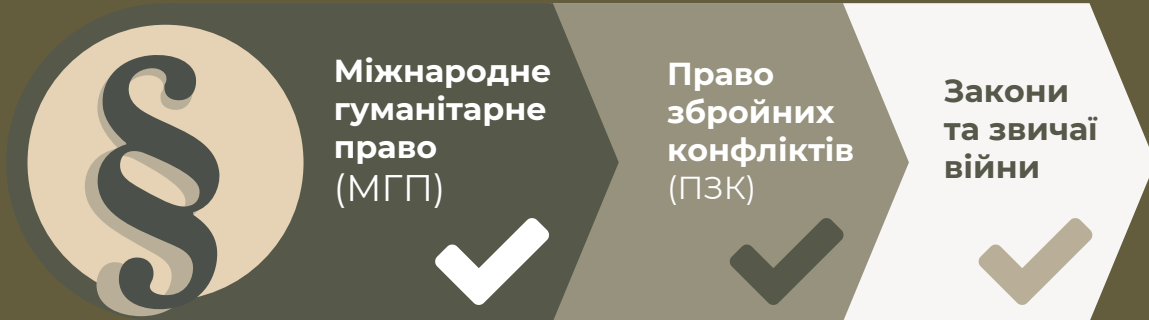
МГП також іноді називають правом збройних конфліктів та (або) законами і звичаями війни.

Закони та звичаї війни є застарілим терміном, хоча в законодавстві деяких держав він зберігся. Наприклад у статті 438 Кримінального кодексу України “Порушення законів та звичаїв війни”. Загалом МГП, право збройних конфліктів і закони та звичаї війни у контексті базової загальновійськової підготовки варто розглядати як синоніми.

Слайд 4

01 Поняття МГП

Слід розуміти як синоніми:

Основні тези:

- У межах БЗВП синонімами МГП є право збройних конфліктів, а також закони та звичаї війни.

2.2 ЧОМУ ВАРТО ДОТРИМУВАТИСЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ?

В умовах активного ведення Збройними Силами України бойових дій, спрямованих на відбиття збройної агресії російської федерації з одного боку, та повного ігнорування державою-агресоркою норм міжнародного права з іншого, мотивувати військовослужбовців вивчати та дотримуватись норм МГП може бути для інструкторського складу достатньо непростим завданням.

Нижче представлені 5 конкретних причин необхідності вивчення та дотримання норм МГП. Залежно від аудиторії та особистості кожного військовослужбовця, зазначені нижче причини варто використовувати в комплексі або окремо.

Причина № 1. Цінності

Норми МГП, їх сутність та зміст є узагальненням цінностей, за які веде боротьбу Україна та її Збройні Сили. Дотримання прав людини, навіть в умовах збройного конфлікту, особливо тих, хто потребує додаткового захисту, є ознакою демократичної держави. Саме цю модель відстоюють Збройні Сили у боротьбі з агресором за існування незалежної та вільної України. На додаток, різні системи цінностей відрізняють державу-агресора від України, окупанта від військовослужбовця Збройних Сил України.

Крім того, належне дотримання норм МГП під час участі у бойових діях безпосередньо визначає моральне самоусвідомлення військовослужбовців як під час збройного конфлікту, так і після нього. Адже дотримання МГП впливає на моральний стан військовослужбовця, його психіку та подальшу адаптацію у суспільстві. МГП є інструментом підтвердження правильності дій щодо знищення інших осіб та руйнування об'єктів.

Слайд 5

02

Чому варто дотримуватись МГП?

Норми МГП
є узагальненням
цінностей,
за які веде боротьбу
Україна та її
Збройні Сили

Основні тези:

- Норми МГП є узагальненням цінностей, за які веде боротьбу Україна.
- Саме ці цінності відрізняють народ України від росіян, а військовослужбовця Збройних Сил України від окупанта.
- Слідування цінностям навіть в умовах бойових дій позитивно впливає на моральний стан на подальшу адаптацію військовослужбовців.

Причина № 2. Імідж Збройних Сил України і міжнародна допомога

Безумовне дотримання норм МГП військовослужбовцями формує позитивний імідж Збройних Сил України. Це у свою чергу є однією із вагомих причин зростаючої міжнародної допомоги від держав-партнерів, зокрема озброєння та військової техніки. Міжнародна допомога є важливим компонентом, який протягом тривалого часу допомагає Україні протистояти збройній агресії російської федерації. Саме озброєння та військова техніка, передані Збройним Силам України, допомогли зупинити державу-агресора та здійснювати контрнаступальні операції.

Слайд 6

Основні тези:

- Дотримання військовослужбовцями Збройних Сил України норм МГП створює позитивний імідж України та є передумовою надання Україні міжнародної допомоги, зокрема озброєння та військової техніки.

Причина № 3. Повернення оборонців України з ворожого полону

Дотримання норм МГП щодо військовополонених, особливо під час взяття їх в полон, зумовлює збільшення кількості російських військовослужбовців, які знаходяться під владою України. А тому такі належні дії щодо дотримання норм МГП військовослужбовцями Збройних Сил України сприяють покращенню

позицій держави у питанні обміну військовополонених та повернення оборонців України з ворожого полону.

Слайд 7

Основні тези:

- Дотримання військовослужбовцями Збройних Сил України норм МГП під час взяття в полон ворогів, зокрема щодо збереження їх життя, здоров'я, гуманного ставлення тощо, зумовлює збільшення кількості російських військовополонених. Це у свою чергу позитивно впливає на можливість повернути додому з російського полону більшу кількість оборонців України.

Причина № 4. Обов'язок

Знання норм МГП та їх застосування – обов'язок кожного військовослужбовця. Так, відповідно до Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України кожен військовослужбовець зобов'язаний знати і неухильно додержуватися прийнятих Україною норм МГП¹.

Визначення Законом України такого прямого обов'язку кожного військовослужбовця свідчить про його безумовну важливість. А тому знання норм МГП та їх застосування на практиці є нормативно визначеним необхідним навиком військовослужбовця Збройних Сил України.

¹ Стаття 15 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України
Абзац 3 статті 128 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України містить аналогічну норму серед обов'язків солдата <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>

Ба більше, дотримання норм МГП є обов'язком не тільки військовослужбовця, а й держави в цілому. Україна як сторона ряду зазначених вище міжнародних договорів у сфері МГП, зокрема і Женевських конвенцій 1949 року, взяла на себе зобов'язання забезпечувати дотримання норм МГП усіма силами оборони.

Слайд 8

Основні тези:

- Знати і дотримуватись норм МГП – обов'язок кожного військовослужбовця, передбачений статтею 15 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України.
- Ба більше, міжнародне зобов'язання дотримуватись МГП взяла на себе і Україна в цілому як держава, надавши згоду на ряд міжнародних договорів, зокрема Женевські конвенції 1949 року.

Причина № 5. Відповідальність

Обов'язок військовослужбовців дотримуватись норм МГП зумовлює наявність відповідальності у разі порушення визначеного обов'язку. При цьому, вид відповідальності залежить від тяжкості вчиненого порушення МГП.

За порушення МГП військовослужбовець Збройних Сил України може бути притягнутий до дисциплінарної або кримінальної відповідальності. Стаття 438 Кримінального кодексу України встановлює відповідальність за воєнні злочини. При цьому, військовослужбовець може бути притягнений до кримінальної відповідальності як на національному рівні (правоохоронними та судовими

органами України), так і на міжнародному (судовими органами інших держав, спеціальними міжнародними судовими інституціями).

До того ж відповідальність за порушення норм МГП може понести не тільки особа, яка вчинила, а й командир, у випадку якщо він (вона) віддав наказ на вчинення такого порушення або не зупинив його вчинення та не розслідував у разі виявлення такого.

Слайд 9

Основні тези:

- Дотримання норм МГП виключає ймовірність кримінальної відповідальності за їх порушення як на державному рівні, так і на міжнародному. Йдеться не тільки про індивідуальну відповідальність (військовослужбовця, що вчиняє злочин та його командира), а й про відповідальність держави в цілому.

Отже, описані вище причини є практичними інструментами переконування військовослужбовців у необхідності вивчення та дотримання норм МГП. Зазначені причини мають застосовуватись комплексно (разом чи окремо) залежно від категорії військовослужбовців та особистості кожного з них. Правильно зроблений вибір причини (чи їх комплексу) умотивує військовослужбовця на подальше вивчення норм МГП та їх дотримання під час безпосередньої участі у бойових діях.

Слайд 10

02

Чому варто дотримуватись МГП?

Підсумуємо:

- Імідж Збройних Сил України та міжнародна допомога
- **Обов'язок** (військовослужбовця і держави)
- Повернення оборонців України
- **Відповідальність**
- **Цінності**

- На слайді коротко підсумовано 5 основних причин необхідності дотримуватися норм МГП військовослужбовцями Збройних Сил України.

2.3 | ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Квінтесенцією змісту і значення усіх норм МГП є **принципи МГП**. Загалом існує велика кількість їх класифікацій, проте військовослужбовцям у межах Базової загальновійськової підготовки найбільш необхідно знати та дотримуватись п'яти основних принципів МГП.

- гуманності;
- військової необхідності;
- розрізнення;
- пропорційності;
- вжиття запобіжних заходів.

Кожен із них детально розглядається надалі.

Слайд 11

03

Принципи МГП

Гуманності

Військової необхідності

Розрізнення

Пропорційності

Вжиття запобіжних заходів

Основні тези:

- Квінтесенцією змісту і значення усіх норм МГП є принципи МГП.
- 5 основних принципів МГП, які повинен знати і дотримуватись кожен військовослужбовець, представлені на слайді.

У загальному розумінні зміст усіх норм МГП може розглядатися як компроміс між двома основоположними, проте різноспрямованими принципами: **принципом гуманності та принципом військової необхідності**. Ігнорування будь-якого з цих принципів призведе до неможливості врегулювати поведінку сторін збройних конфліктів.

Якби визнавався лише принцип гуманності, норми МГП не могли б бути застосовані військовослужбовцями, а тому втратили б своє практичне значення. Ці норми суперечили б факту існування збройного конфлікту – ситуації, яка неминуче передбачає застосування сили, що призводить до руйнувань, загибелі та поранення осіб.

З іншого боку, використання лише принципу військової необхідності не призвело б до зменшення тих лих, які супроводжують збройний конфлікт.

Віднайдення балансу між цими двома принципами – гуманності та військової необхідності і є метою МГП. Наприклад у преамбулі IV Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1907 року зазначається, що її положення **«натхненні бажанням зменшити лиха війни, наскільки дозволять воєнні вимоги»**.

Слайд 12

03

Принципи МГП

Військова
необхідність

Гуманність

Основні тези:

- Зміст усіх норм МГП може розглядатися як компроміс між двома основоположними принципами: принципом гуманності (обов'язком захищати життя і здоров'я цивільного населення та мінімізувати негативні наслідки для нього) та принципом військової необхідності (потребою у знищенні ворога та застосуванні сили).

Приклад застосування МГП. російсько- український збройний конфлікт

Восени 2022 року під час планування та ведення бойових дій щодо звільнення м. Херсону командування Збройних Сил України на практиці продемонструвало як варто дотримуватись балансу між принципами гуманності та військової необхідності.

Так, замість проведення штурмових дій в одному з найбільших міст України, що очевидно призвело б до масштабних руйнувань цивільної інфраструктури та втрат серед цивільного населення, було здійснено руйнування системи логістичного забезпечення збройних сил російської федерації, що фактично призвело до вимушеного їх відступу на лівий берег річки Дніпро без проведення активних боїв за місто.

Отже, мету наступу (звільнення міста Херсон) було досягнуто (принцип військової необхідності), а цивільному населенню та інфраструктурі завдано мінімальної шкоди (принцип гуманності).

Принцип гуманності

Загальною метою принципу є обмеження руйнувань, пошкоджень і страждань, збереження життя та здоров'я осіб. Принцип гуманності полягає у прояві поваги та забезпеченні захисту осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях (цивільних осіб), включаючи осіб зі складу збройних сил противника, що склали зброю чи припинили участь у бойових діях внаслідок поранення, хвороби або з будь-якої іншої причини.

Крім того, проявом принципу гуманності є заборона та обмеження використання конкретних засобів і методів ведення бойових дій.

Заборонено застосовувати зброю, снаряди, речовини й методи ведення воєнних дій, здатні завдати надмірних пошкоджень або надмірних страждань

(п. 1 ст. 35 Додаткового протоколу I).

Детальніше про це питання йтиметься далі.

Слайд 13

03 **Принципи МГП**

 <p>Мета – обмеження руйнувань, пошкоджень і страждань, збереження життя та здоров'я осіб</p>	 <p>Вимагає гуманного ставлення до тих, хто не бере або припинив брати безпосередню участь у бойових діях</p>	 <p>Накладає обмеження на засоби та методи ведення бойових дій</p>
---	---	---

Основні тези:

- Принцип гуманності полягає у прояві поваги та забезпеченні захисту осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях, а також обмеженні засобів і методів, що можуть бути використані для ведення бойових дій.

Принцип військової необхідності

Принцип полягає у тому, що, по-перше, вид і ступінь сили, яка застосовується, мають бути дійсно необхідними для досягнення законної військової мети. При цьому загально визнаною метою ведення бойових дій є досягнення поразки ворога із мінімальними витратами часу, життя і фізичних ресурсів як з боку сторони, що здійснює напад, так і з боку сторони, що обороняється.

По-друге, застосування такого виду та ступеню сили не забороняється нормами МГП. При цьому право держави, навіть законне, застосовувати силу не є необмеженим. Детальне вивчення заборонених і обмежених засобів і методів ведення бойових дій буде здійснено далі.

У разі будь-якого збройного конфлікту право сторін, що перебувають у конфлікті, обирати методи або засоби ведення війни не є необмеженим

(п. 1 ст. 35 Додаткового протоколу I).

Слайд 14

03

Принципи МГП

Принцип військової необхідності

Допускає застосування сили в межах, необхідних для досягнення законної мети конфлікту

Законна мета – підпорядкування ворога власній волі, отримання військової переваги над ним

Допускає застосування лише тієї сили, що не заборонена МГП

Основні тези:

- Принцип військової необхідності полягає у тому, що вид і ступінь сили, яка застосовується, мають бути дійсно необхідними для досягнення законної військової мети. А також, що такий вид і ступінь сили має бути не заборонений нормами МГП.
- Законна військова мета – отримання військової переваги над ворогом з мінімальними втратами.

Принцип розрізнення

Цей третій із п'яти основних принципів МГП полягає у тому, що сторони збройного конфлікту зобов'язані здійснювати розмежування за двома категоріями: особи та об'єкти.

Водночас особи поділяються на комбатантів й цивільних осіб, а об'єкти – на цивільні та військові.

Застосування принципу розрізнення є важливим елементом визначення законної цілі для здійснення нападу. Дозволяється здійснювати напад на комбатантів та військові об'єкти. Цивільні особи (цивільне населення) та цивільні об'єкти знаходяться під захистом МГП. Напад на них, за загальним правилом, не допускається.

Слайд 15

03

Принципи МГП

Принцип розрізнення

Означає
обов'язок розрізняти комбатантів і цивільних осіб, а також військові та цивільні об'єкти

Основні тези:

- Сторони збройного конфлікту зобов'язані здійснювати розмежування за двома категоріями: особи та об'єкти.
- Водночас особи поділяються на комбатантів і цивільних осіб, а об'єкти – на цивільні та військові.
- Дозволяється здійснювати напад на комбатантів та військові об'єкти.
- Напад на цивільних осіб і цивільні об'єкти за, загальним правилом, не допускається.

Комбатанти – це особи які, мають право брати безпосередню участь у бойових діях та не несуть відповідальності за свої дії допоки вони відповідають нормам МГП.

До комбатантів, серед іншого, належить особовий склад збройних сил сторони конфлікту.

Водночас під поняттям “збройні сили” розуміється не назва конкретного військового формування (наприклад, Збройні Сили України чи збройні сили російської федерації), а всі військові формування, які беруть участь у збройному конфлікті на боці однієї зі сторін конфлікту.

Комбатанти є законною ціллю для нападу незалежно від місця його перебування чи функціональних обов’язків, які вони виконують. Наприклад:

- піхотинець збройних сил рф, який бере участь у бойових діях у ВОП (РОП) зс рф на території України;
- військовий пілот літака, який здійснює пуск балістичних ракет по об’єктам на території України, перебуваючи поза нею;
- артилерист збройних сил рф, який здійснює обстріл території України;
- представник військового керівництва збройних сил рф, який ніколи не бувши на тимчасово окупованій території України, здійснює планування операцій та віддає накази щодо наступу тощо.

Слайд 16

03

Принципи МГП

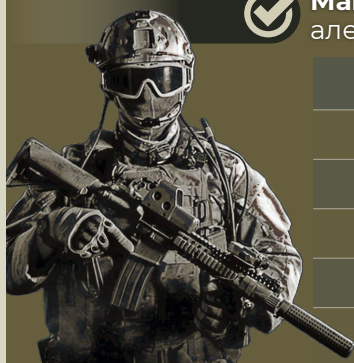
КОМБАТАНТИ

Представники збройних сил, у тому числі члени добровольчих формувань та всіх воєнізованих груп, які підпорядковані стороні конфлікту

Мають право безпосередньо брати участь в бойових діях, але водночас є законним об'єктом нападу

Сили оборони України

Збройні Сили України

Національна гвардія України

Держприкордонслужба

Головне управління розвідки

Добровольчі формування
територіальних громад

Окупаційні війська РФ

Збройні сили РФ

Національна гвардія РФ

Прикордонна служба РФ

Підрозділи ФСБ, ГРУ

Так звані «приватні
військові компанії»

Основні тези:

- Комбатанти – представники збройних сил, у тому числі члени добровольчих формувань та всіх воєнізованих груп, які підпорядковані стороні конфлікту.
- Комбатанти мають право брати безпосередню участь у бойових діях та не несуть відповідальності за свої дії доки вони не порушують норми МГП.
- Комбатанти є законними цілями для нападу.

Приклад застосування МГП. російсько- український збройний конфлікт

Термін “збройні сили сторони збройного конфлікту” у розумінні Женевських конвенцій 1949 року та принципу розрізнення охоплює всі військові формування, які беруть участь на боці сторони збройного конфлікту.

У межах російсько-українського збройного конфлікту йдеться про сили оборони, що беруть участь на боці України, та всі складові окупаційних військ російської федерації.

Так, до сил оборони відповідно до Закону України “Про національну безпеку України” та інших актів належать:

- Збройні Сили України;
- Державна спеціальна служба транспорту;
- Національна гвардія України;
- Служба зовнішньої розвідки України;
- Державна прикордонна служба України;
- Служба безпеки України;
- тощо

До того ж у збройних силах держави, яка є стороною збройного конфлікту, виділяють також окрему категорію – **некомбатанти**. Це особи, які входять до складу збройних сил та надають їм допомогу, але безпосередньої участі у бойових діях не беруть. До них належить медичний і духовний персонал.

За загальним правилом некомбатанти не є законною ціллю та не можуть піддаватися нападу. Для того, аби користуватися захистом, медичний і духовний персонал мають відрізнити себе відповідними розпізнавальними емблемами.

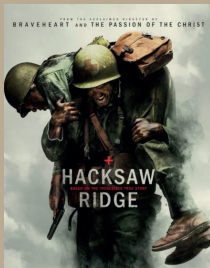
Некомбатанти користуються передбаченим МГП захистом, який вони втрачають у разі їхньої безпосередньої участі у бойових діях на період такої участі.

Слайд 17

03

Принципи МГП

НЕКОМБАТАНТИ

Некомбатанти – це особи, які формально входять до складу збройних сил, проте не беруть безпосередньої участі в бойових діях (їх обов'язок – допомагати)

Некомбатанти не є законною ціллю та не можуть піддаватися нападу, якщо тільки вони не беруть участі в бойових діях

До некомбатантів належать медичний та духовний персонал

Для того, аби користуватися захистом, вони мають відрізнити себе відповідними розпізнавальними емблемами

Основні тези:

- Некомбатанти – військовослужбовці збройних сил сторони конфлікту, які входять до складу медичного та духовного персоналу.
- За загальним правилом некомбатанти не є законною ціллю та не можуть піддаватися нападу.
- Некомбатанти користуються передбаченим МГП захистом, який вони втрачають у разі їхньої безпосередньої участі у бойових діях на період такої участі.

Приклад застосування МГП. Кінематограф

Яскравим кінематографічним прикладом суворого виконання некомбатантом виключно своїх безпосередніх обов'язків є фільм “З міркувань совісті” (“Nacksaw Ridge”), який заснований на реальній історії рядового Дезмона Доса, героя Другої світової війни. Через свої релігійні переконання головний герой відмовлявся носити зброю і вбивати ворогів, через що був призначений у медичний корпус. Під час битви за Окінаву він врятував життя 75 військових, за що був нагороджений Медаллю Пошани.

Цивільні особи – усі інші особи, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях.

Цивільна особа користується захистом МГП, на неї заборонено здійснювати напад, окрім якщо така **особа бере безпосередню участь у бойових діях**.

У МГП відсутнє пряме визначення того, що вважається безпосередньою участю цивільної особи у бойових діях, а тому його врегулювання і тлумачення має бути здійснене державами у національному законодавстві.

Відповідно до підходів Міжнародного Комітету Червоного Хреста² для того, аби вважатися безпосередньою участю в бойових діях:

- дія повинна заподіювати пряму шкоду ворогу, наприклад, шляхом спричинення смерті чи каліцтва, руйнування військових об'єктів (але не цивільних об'єктів чи осіб);
- повинен існувати прямий причинно-наслідковий зв'язок між дією та нанесеною шкодою;
- дія повинна бути вчинена умисно аби нанести таку шкоду стороні конфлікту на користь іншої сторони.

Прикладами безпосередньої участі у бойових діях є:

- участь у нападі, зокрема зі зброєю в руках;
- виготовлення або підготовка саморобних вибухових пристроїв або інших боєприпасів в очікуванні нападу;
- виконання функцій навідників, вартових, охоронців;
- збір розвідувальної інформації про розташування збройних сил.

² Інтерпретаційні рекомендації МКЧХ, <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-872-reports-documents.pdf>

Слайд 18

03

Принципи МГП

Цивільні особи.

Безпосередня участь у бойових діях

Цивільні особи – це всі інші особи, які не є комбатантами і некомбатантами. Цивільні, які беруть безпосередню участь у бойових діях, на час такої участі, є законною військовою ціллю

Основні тези:

- Цивільні особи - усі інші особи, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях.
- Цивільна особа користується захистом МГП, на неї заборонено здійснювати напад окрім ситуації, коли така особа бере безпосередню участь у бойових діях.
- Під час безпосередньої участі у бойових діях цивільні особи втрачають свій захист, а відтак можуть бути законною ціллю для нападу.

Приклад застосування МГП. Кінематограф

Яскравим прикладом безпосередньої участі цивільної особи у бойових діях є епізод фільму “Американський снайпер” (“American sniper”). Під прицілом снайпера опиняється маленький хлопчик, який тримає в руках гранатомет, що направлений проти американської військової техніки. Снайпер вагається, він готовий відкрити вогонь, тому що хлопчик є законною військовою ціллю, проте він не хоче забирати життя дитини. Драматична сцена завершується тим, що хлопчик кидє гранатомет і втікає. Посилання на епізод³ фільму.

3 <https://www.youtube.com/watch?v=k7otrCuw348>

Слайд 19

03

Принципи МГП

Прикладами такої участі є:

Участь в нападі,
спричинення шкоди
особовому складу
та техніці
збройних сил

Виконання функцій
навідників, вартових,
охоронців

Виготовлення
або підготовка
саморобних
вибухових пристроїв
або інших боєприпасів
в очікуванні нападу

Збір
розвідувальної
інформації про
розташування
збройних сил

Основні тези:

- Прикладами безпосередньої участі у бойових діях є:
- участь у нападі, зокрема зі зброєю в руках;
- виготовлення або підготовка саморобних вибухових пристроїв або інших боєприпасів в очікуванні нападу;
- виконання функцій навідників, вартових, охоронців;
- збір розвідувальної інформації про розташування збройних сил.
- Під час безпосередньої участі у бойових діях цивільні особи втрачають свій захист, а відтак можуть бути законною ціллю для нападу.

Крім загального захисту цивільного населення, є декілька категорій осіб, які знаходяться під особливим захистом МГП. Серед них – **діти**.

Діти користуються особливою повагою, їм забезпечується захист і допомога, які потрібні з огляду на вік або з будь-якої іншої причини, а також захист від будь-якого роду непристойних посягань.

До того ж МГП визначає заходи захисту дітей під час евакуації та створення безпечних зон і місцевостей, під час догляду (піклування) за ними та здійснення освітньої діяльності, а також під час встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків.

Також МГП визначає обов'язок сторін вживати заходів щодо недопущення залучення дітей до збройних сил та безпосередньої участі у бойових діях. Такі дії держави є грубим порушенням проти дітей та є одним із 6 серйозних злочинів проти дітей.

Слайд 20

03

Принципи МГП

Діти

Діти користуються особливим захистом у МГП

Сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують захист і допомогу, які потрібні дітям з огляду на їх вік або з будь-якої іншої причини

Сторони, що перебувають у конфлікті, вживають усіх практично можливих заходів для того, щоб діти не брали безпосередньої участі у бойових діях, і, зокрема, утримуються від вербування їх у свої збройні сили

Основні тези:

- Є декілька категорій осіб, які знаходяться під особливим захистом МГП. Серед них – діти.
- Діти користуються особливою повагою, їм забезпечується захист і допомога, які потрібні з огляду на вік або з будь-якої іншої причини, а також захист від будь-якого роду непристойних посягань.
- До того ж МГП визначає заходи захисту дітей під час евакуації та створення безпечних зон і місцевостей, під час догляду (піклування) за ними та здійснення освітньої діяльності, а також під час встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків.
- Залучення дітей до безпосередньої участі у бойових діях (несення служби на блокпостах, виконання ролей навідника, коректувальника тощо) забороняється.

Об'єкти за принципом розрізнення поділяються на **військові об'єкти та цивільні об'єкти**.

Військові об'єкти є законною ціллю.

Військовий об'єкт залишається таким навіть у випадку, якщо на ньому перебувають цивільні особи.

Військовий об'єкт – спеціально розроблений, сконструйований та вироблений для військового призначення (озброєння, техніка, засоби зв'язку, їх склади, місця вироблення та ремонту тощо).

Серед них:

- підрозділи збройних сил (будівлі, озброєння і військова техніка), за винятком медичних формувань, санітарно-транспортних засобів, духовного персоналу та їхнього майна;
- об'єкти (споруди, будинки, позиції, казарми, склади тощо), що використовуються або підготовлені до використання у військових цілях.

Військовий об'єкт є таким незалежно від місця його розташування на території держав, що перебувають у конфлікті.

**Приклад
застосування
МГП. російсько-
український
збройний
конфлікт**

У російсько-українському збройному конфлікті військовими об'єктами, а відтак законними цілями, є:

- склад боєприпасів у Белгородській області російської федерації;
- колона військової техніки, яка рухається на території російської федерації в сторону тимчасово окупованої території України;
- військова техніка та особовий склад російської федерації на тимчасово окупованій території України;
- тощо.

Крім того, військовим об'єктом є будь-який об'єкт, який внаслідок свого характеру, місця розташування, призначення чи використання може бути застосований у бойових діях та повне або часткове руйнування, захоплення або нейтралізація якого за наявних в цей момент умов надає певну військову перевагу. Так, наприклад:

1. Цивільні об'єкти, які використовуються з військовою метою, втрачають свій захист та можуть бути законними об'єктами для нападу

**Приклад
застосування
МГП. російсько-
український
збройний
конфлікт**

Приклади втрати цивільними об'єктами захисту, передбаченого нормами МГП:

- розташування особового складу збройних сил російської федерації у гуртожитку університету на тимчасово окупованій території України;
- розташування вогневої позиції САУ на подвір'ї житлового будинку ;
- тощо.

Попри втрату названими вище об'єктами захисту, передбаченого МГП, під час планування та здійснення нападу на такі об'єкти мають бути враховані принципи пропорційності та вжиття запобіжних заходів.

2. Об'єкти подвійного призначення є законними цілями для нападу, якщо він здійснюється під час їх використання для військових цілей.

До об'єктів подвійного призначення належать – залізничні колії, вокзали, мости, транспортні шляхи сполучення тощо.

**Приклад
застосування
МГП. російсько-
український
збройний
конфлікт**

Приклади здійснення нападів на об'єкти подвійного призначення.

З липня по листопад 2022 року сили оборони здійснювали цілеспрямовані напади на Антонівській міст, а також так званий «кримський міст» (08.10.2022, 18.07.2023). Антонівський⁴ та Кримський⁵ мости є об'єктами подвійного призначення, однак активно використовувалися для військових цілей, а саме здійснення логістичного забезпечення російських окупаційних військ на тимчасово окупованій території Херсонської, Запорізької області, а також на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. Отже, напади на вказані мости, здійснені під час використання їх для військових цілей, не порушують принцип розрізнення.

4 <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62262574>

5 <https://ua.krymr.com/a/krym-viy-na-rosia-lohistyka-ozbroiennia-ukraina/32589228.html>

Слайд 21

03

Принципи МГП

Військові об'єкти

спеціально розроблений, сконструйований та вироблений для військового призначення (озброєння, техніка, засоби зв'язку, їх склади, місця вироблення та ремонту тощо)

**ОБ'ЄКТ
Є
ВІЙСЬКОВИМ
ЯКЩО ВІН:**

часткове або повне зруйнування, захоплення або нейтралізація в обставинах, що склалися на конкретний момент часу, надає явну військову перевагу

за своєю сутністю, розташуванням, метою чи способом використання ефективно сприяє веденню бойових дій

Основні тези:

- Військові об'єкти є законною ціллю.
- Військовий об'єкт залишається таким навіть у випадку, якщо на ньому перебувають цивільні особи.
- Військовий об'єкт – спеціально розроблений, сконструйований та вироблений для військового призначення (озброєння, техніка, засоби зв'язку, їх склади, місця вироблення та ремонту тощо).
- Крім того, цивільні об'єкти та об'єкти подвійного призначення втрачають свій захист на період використання їх для військових цілей, зокрема якщо:
  - вони за своєю сутністю, розташуванням, метою чи способом використання ефективно сприяють веденню бойових дій;
  - їх часткове або повне зруйнування, захоплення або нейтралізація в обставинах, що склалися на конкретний момент часу, надає явну військову перевагу.

Для закріплення викладеного вище матеріалу військовослужбовцям пропонується із наведених на слайді 6 (шести) зображень об'єктів обрати ті, які є військовими.

На зображеннях № 1 та 6 – боєприпаси та військова техніка, що легко ідентифікуються як військові об'єкти.

На зображеннях № 3 та 5 – цивільні об'єкти, або об'єкти, які, на перший погляд, виглядають такими.

На зображенні № 2 та 4 – об'єкти інфраструктури (міст та залізничні колії), які є об'єктами подвійного призначення і залежно від використання або місця розташування можуть бути законними для нападу цілями.

Слайд 22

03

Принципи МГП

Які з цих об'єктів є військовими?

1

2

3

4

5

6

Відповіді

- Зображення № 1 та 6 – боєприпаси та військова техніка відповідно, що легко ідентифікуються як військові об'єкти.
- Зображення № 3 та 5 – цивільні об'єкти, або об'єкти, які, на перший погляд, виглядають такими.
- Зображення № 2 та 4 ми – об'єкти інфраструктури (міст та залізничні колії), які є об'єктами подвійного призначення і залежно від використання або місця розташування можуть бути законними цілями для нападу.

Отже, розрізнення між цивільними особами та комбатантами, цивільними та військовими об'єктами здійснюється з метою забезпечення захисту цивільного населення і цивільних об'єктів від наслідків бойових дій та зосередження дій військ (сил) тільки проти військових об'єктів противника.

Вивчення принципу розрізнення пропонується завершити конкретними правилами вибору цілей, представленими на слайді.

Слайд 23

Принцип пропорційності

Четвертий принцип МГП – принцип пропорційності – полягає у тому, що конкретна і безпосередня військова перевага, здобута в результаті військової операції, повинна переважати шкоду, завдану в її ході цивільним особам та цивільним об'єктам, що є супутньою шкодою (втратами).

Тобто сторони, які воюють, у ході ведення бойових дій не повинні завдавати шкоди цивільним об'єктам та спричиняти втрати серед цивільного населення, які будуть надмірними для досягнення достатньої військової переваги над противником.

Тож втрати серед цивільного населення не завжди будуть порушенням норм МГП, а за умови дотримання принципу пропорційності можуть бути обґрунтованою супутньою шкодою.

Безперечно, принцип пропорційності не може бути виправданням руйнувань у необмежених масштабах або нападів на цивільних осіб та об'єкти. Цілеспрямований напад на цивільних осіб чи цивільні об'єкти завжди є забороненим. Застосування принципу пропорційності можливе лише якщо ціллю нападу є військовий об'єкт, але через цей напад можуть постраждати цивільні особи чи об'єкти.

Застосування принципу пропорційності і прийняття рішення відповідно до нього повністю залежить від часу прийняття такого рішення, наявної інформації, наявних сил і засобів та завдання, яке необхідно виконати. Його реалізація на практиці часто є серйозним викликом.

Слайд 24

03

Принципи МГП

Принцип пропорційності

Означає, що конкретна і безпосередня військова перевага, здобута в результаті військової операції, повинна переважати шкоду, завдану в її ході цивільним особам та цивільним об'єктам, тобто супутню шкоду (втрати)

Основні тези:

- Принцип пропорційності полягає у тому, що конкретна і безпосередня військова перевага, здобута в результаті військової операції, повинна переважати шкоду, завдану в її ході цивільним особам та цивільним об'єктам, що є супутньою шкодою (втратами).
- Втрати серед цивільного населення не завжди будуть порушенням норм МГП, а за умови дотримання принципу пропорційності можуть бути обґрунтованою супутньою шкодою.

Слайд 25

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО
ТА ЙОГО НОРМИ
ПРО ЗАХИСТ ЖЕРТВ ВІЙНИ

Фрагмент # 1

відео

03 **Принцип пропорційності**

Інструкторам пропонується радити особовому складу перегляд фільму «Всевидяче око», в якому показані алгоритми прийняття військових рішень з урахуванням принципів права збройних конфліктів. Головними героями фільму є військові, що отримали завдання знищити групу терористів шляхом нанесення ракетного удару з бойових дронів. Проте під час виконання цього завдання виникли складнощі, адже навколо місця зосередження терористів опиняються невинні цивільні. Військові шукають спосіб виконати завдання при найменших втратах серед цивільних.

**Приклад
застосування
МГП. російсько-
український
збройний
конфлікт**

16 лютого 2023 року Збройні Сили України здійснили напад на ліцей в м. Єнакієве, який використовувався російськими окупаційними військами для розміщення особового складу. У результаті удару загинули або зазнали поранення велика кількість військовослужбовців рф.

Напад було здійснено високоточною артилерійською реактивною системою “Хаймарс” (HIMARS), що дозволило знищити лише будівлю ліцею, не наносячи шкоди цивільним об’єктам, розташованим поруч⁶.

⁶ <https://www.stopcor.org/ukr/section-suspilstvo/news-dekilka-desyatktiv-200-h-u-enakievomu-zsu-znischili-bazu-z-vagnerivtsyami-16-02-2023.html>

Водночас у зв'язку з використанням ліцею в м.Єнакієве для розміщення особового складу, він втратив свій захист за МГП та, у сукупності з іншими факторами, став законною військовою ціллю. Отже, принцип пропорційності було дотримано.

Принцип вжиття запобіжних заходів

Останній, але не менш важливий принцип, полягає у тому, що право сторін, які знаходяться у збройному конфлікті, щодо вибору методів і способів ведення бойових дій не є необмеженим.

Принцип вжиття запобіжних заходів з практичної точки зору має три складові необхідності:

1. Переконатися, що об'єкти нападу не є цивільними особами, цивільними об'єктами та не підлягають особливому захисту.
2. Здійснити вибір засобів і методів нападу таким чином, щоб уникнути випадкових втрат життя серед цивільного населення, поранень цивільних осіб та пошкодження цивільних об'єктів або, принаймні, звести їх до мінімуму.
3. Забезпечити ефективне попередження цивільного населення про напад (за можливості).

Якість виконання першої складової безпосередньо залежить від інформації, наявної у командира під час планування операції та прийняття відповідних рішень.

Друга складова щодо вибору засобів і методів нападу має на меті забезпечити невикористання засобів і методів ведення бойових дій, заборонених МГП, а також вибір серед дозволених засобів і методів здійснити таким чином, щоб мінімізувати випадкову шкоду, завдану цивільним особам і об'єктам.

Реалізація третьої складової щодо попередження цивільного населення про напад є найбільш контроверсійною для військовослужбовців. Адже раптовість та часова перевага є надзвичайно важливим елементом планування та проведення операції.

Слайд 26

03

Принципи МГП

Принцип вжиття запобіжних заходів

Означає, що необхідно:

пересвідчитися, що об'єкти нападу не є ні цивільними особами, ні цивільними об'єктами й не підлягають особливому захисту

вжити запобіжних заходів при виборі засобів і методів нападу аби мінімізувати шкоду цивільним особам і об'єктам

здійснити ефективне попередження цивільного населення про напад (за можливості)

Основні тези:

- Принцип вжиття запобіжних заходів з практичної точки зору має три складові:
  1. Переконатися, що об'єкти нападу не є цивільними особами, цивільними об'єктами та не підлягають особливому захисту.
  2. Здійснити вибір засобів і методів нападу таким чином, щоб уникнути випадкових втрат життя серед цивільного населення, поранень цивільних осіб та пошкодження цивільних об'єктів або, принаймні, звести їх до мінімуму.
  3. Забезпечити ефективне попередження цивільного населення про напад (за можливості).

Отже, такими за змістом є п'ять основних принципів МГП: гуманності, військової необхідності, розрізнення, пропорційності, обмеження (вжиття запобіжних заходів). Варто пам'ятати, що їх застосування на практиці здійснюється під час планування операції та під час її оцінювання. Крім того, усі принципи застосовуються в комплексі, доповнюючи один одного з урахуванням інформації, наявної на момент прийняття рішення.

**Приклад
застосування
МГП. російсько-
український
збройний
конфлікт**

В одному із міст України на лінії розмежування у багатоповерховому будинку, де продовжували проживати цивільні особи, розташовувався штаб збройних сил російської федерації. Командир підрозділу Збройних Сил України, який здійснював планування нападу, використав наявні інформаційні канали та у переддень нападу розповсюдив інформацію про надання гуманітарної допомоги цивільному населенню у місці, що розташовувалось на максимальній відстані від запланованого об'єкта нападу. Як і очікувалось, більшість цивільних осіб у день запланованого нападу не перебували вдома, а відтак кількість постраждалих серед цивільного населення в результаті нападу була максимально мінімізована.

2.4 | ПРОЦЕДУРА ВЗЯТТЯ В ПОЛОН

Комбатант, який потрапив під владу ворожої сторони, є військовополоненим.

Військовополонені знаходяться під захистом МГП. Головна мета полону – обмеження можливості участі у бойових діях. А відтак, військовий полон не є покаранням. У разі наявності сумнівів чи є захоплена особа військовополоненим, чи ні, з нею слід поводитись відповідно до захисту, який гарантується військовополоненим нормами МГП.

Такий захист достатньо детально встановлюється положеннями Женевської конвенції III на всіх етапах: захоплення в полон, тримання та поводження з військовополоненими. Зокрема військовополонені мають достатньо широкий перелік прав, а саме: право на харчування, речове, медичне та релігійне забезпечення, на інтелектуальну та фізичну діяльність, на зв'язок із зовнішнім світом та сім'єю тощо.

Суворо забороняється піддавати полонених катуванням, жорстокому чи принизливому поводженню. Відповідно до принципу гуманності, з усіма військовополоненими слід поводитися людяно та з повагою до їхньої гідності. Забороняється піддавати їх покаранням без рішення уповноваженого суду.

Роль військовослужбовців Збройних Сил України у питанні поводження з військовополоненими є досить лімітованою. Так, військовослужбовці відповідають за взяття російських військовослужбовців у полон і подальшу їх передачу до уповноважених органів державної влади щодо утримання і поводження з військовополоненими (таборів (дільниць) для тримання військовополонених, які підпорядковуються Міністерству юстиції України).

Слайд 27

04

Процедура взяття в полон

Військовополонені

Військовополонений – це комбатант, що потрапив під владу супротивної сторони

Військовий полон не є покаранням, його мета – усунути комбатанта від участі в конфлікті

З полоненими поводяться гуманно

Знак
Prisoners of war
(«Військовополонені»)

Основні тези:

- Комбатант, який потрапив під владу ворожої сторони, є військовополоненим.
- Військовополонені знаходяться під захистом МГП. Головна мета полону – обмеження можливості участі у бойових діях. А відтак, військовий полон не є покаранням.
- У разі наявності сумнівів чи є захоплена особа військовополоненим, чи ні, з нею слід поводитись відповідно до захисту, який гарантується військовополоненим нормами МГП, зокрема Женевської конвенції III.

Розуміючи та знаючи загальний статус військовополоненого за нормами МГП, військовослужбовці Збройних Сил України мають володіти конкретними практичними знаннями та навичками щодо взяття в полон військовослужбовців ворожої сторони.

За результатами узагальнення вимог МГП щодо поводження з військовополоненими, міжнародного досвіду збройних конфліктів, а також набутого за 10 років досвіду ведення бойових дій Збройними Силами України, пропонується порядок взяття військовослужбовців у полон, що представлений на слайді.

Під час усієї процедури взяття в полон необхідно пам'ятати про масовість актів віроломства, що вчиняються проти українських військовослужбовців. Саме тому, особиста безпека військовослужбовців Збройних Сил України та підрозділу є основними під час взяття ворога в полон.

Слайд 28

04

Процедура взяття в полон

- 1) **Розпізнай** намір ворога здатися в полон і прийми його
- 2) **Пам'ятай** про особисту безпеку та безпеку підрозділу
- 3) **Роззброй** ворога
- 4) **Обшукай** ворога
- 5) **Обмеж** можливості ворога пересуватися
- 6) **Надай** доповідь про взяття в полон
- 7) **Надай** військовополоненому необхідну медичну допомогу (за потреби)
- 8) **Надай** військовополоненому необхідну їжу та воду (за потреби)
- 9) **Евакуюй** військовополоненого з зони ведення бойових дій
- 10) **Передай** військовополоненого командирю

Основні тези:

- За результатами узагальнення вимог МГП щодо поведження з військовополоненими, міжнародного досвіду збройних конфліктів, а також набутого за 10 років досвіду ведення бойових дій Збройними Силами України, пропонується такий порядок взяття військовослужбовців у полон, що представлений на слайді.
- Під час усієї процедури взяття в полон необхідно пам'ятати про масовість актів віроломства, що вчиняються проти українських військовослужбовців. Саме тому особиста безпека військовослужбовців Збройних Сил України та підрозділу є ключовими питаннями під час взяття ворога в полон.

Приклад застосування МГП. російсько- український збройний конфлікт

Збройні Сили України мають достатньо широкий ряд відеоматеріалів із нагрудних камер, які демонструють процес взяття в полон військовослужбовців збройних сил російської федерації.

Водночас взяття в полон відбувається відповідно до зазначеного вище алгоритму із дотриманням релевантних норм МГП. Один із них – матеріал 10-ї гірсько-штурмової бригади “Едельвейс”.

2.5 | ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Засоби ведення бойових дій – зброя та збройні системи, що використовуються сторонами збройного конфлікту. Методи ведення бойових дій – тактики та стратегії застосування засобів ведення бойових дій.

Отже, засоби – це те, чим воюють, а методи – це те, як воюють.

Обмеження засобів та методів ведення бойових дій необхідне з метою дотримання принципів МГП, зокрема гуманності та розрізнення. Право вибору засобів та методів ведення бойових дій не є необмеженим. Забороняється застосування засобів та методів ведення бойових дій, що наносять надмірні ушкодження та/чи завдають непотрібних страждань.

Заборонені засоби ведення бойових дій включають типи зброї та збройних систем, що за своєю природою порушують один чи більше принципів МГП. Як правило, йдеться про зброю, що є невибірковою за своєю сутністю, тобто при її використанні існує велика імовірність завдання шкоди цивільному населенню. До таких засобів належить, наприклад, зброя масового знищення.

Заборонені методи ведення війни порушують один чи декілька принципів МГП. До таких належать, зокрема, невибіркові напади, віроломство, використання «живих щитів», взяття заручників. Застосування подібних методів ведення бойових дій порушує принцип розрізнення, чим підриває захист, який надається МГП окремим категоріям осіб, таким як комбатанти, що вибули зі строю чи цивільні особи.

ЗАБОРОНЕНІ МЕТОДИ

Слайд 29

05

Засоби і методи ведення бойових дій

Методи ведення бойових дій

Методи – це способи використання засобів

Законні	Заборонені
<ul style="list-style-type: none"> • засідки • фейкові атаки • симулювання відступу • дезінформація • маскування 	<ul style="list-style-type: none"> • віроломство • використання “живих щитів” • віддання наказів “нікого не залишати в живих” • взяття заручників • використання емблем і уніформи противника

Основні тези:

- Методи ведення війни можуть бути законними або забороненими. Заборонені методи ведення війни порушують один чи декілька принципів МГП. До таких належать, зокрема, невибіркові напади, віроломство, використання «живих щитів», взяття заручників. Застосування подібних методів ведення війни порушує принцип розрізнення, чим підриває захист, який надається МГП окремим категоріям осіб, таких як комбатанти, що вибули зі строю та цивільні особи.

Використання “живих щитів”

Тактика “живих щитів” передбачає використання присутності або пересування цивільного населення для захисту певних пунктів або районів від бойових дій, зокрема з метою захисту або прикриття військових об’єктів від нападу, сприяння чи перешкоджання йому.

Цивільні особи можуть ставати “живими щитами” добровільно або під примусом.

Перший варіант широко використовувався збройними силами російської федерації під час окупації Автономної Республіки Крим та на початкових стадіях збройного конфлікту в Донецькій та Луганській областях.

Примусові “живі щити” використовувалися противником під час повномасштабного вторгнення РФ до України, коли цивільних осіб тримали в підвальних приміщеннях та на перших поверхах будівель, у яких розміщувалися військові об’єкти.

В обох випадках цивільний статус осіб, які є “живим щитом”, зберігається і такі особи зберігають захист, який надається цивільним особам. Такі цивільні особи не можуть бути законними військовими цілями. Водночас у разі використання співмірних засобів для нападу на комбатантів чи військові об’єкти, які прикриті “живим щитом”, що може призвести до випадкової шкоди цивільним особам зі складу “живого щита”, відповідальність за таку супутню шкоду лягає на сторону, що вдалася до використання такого забороненого методу.

Слайд 30

05

Засоби і методи ведення бойових дій

Живі щити

Основні тези:

- Цей метод означає, що комбатанти використовують присутність захищених осіб (наприклад цивільних або військовополонених) для захисту своїх військ.
- Тобто, військовослужбовці зловживають присутністю осіб, які не є законною ціллю. Використання “живих щитів” є забороненим методом ведення бойових дій. Це є серйозним порушенням МГП, а тому кваліфікується як воєнний злочин.

**Приклад
застосування
МГП. російсько-
український
збройний
конфлікт**

російська федерація регулярно застосовує тактику “живих щитів”. Вперше – під час окупації Автономної Республіки Крим взимку та навесні 2014 року, коли під прикриттям цивільних осіб російські військовослужбовці без знаків розрізнення наближалися до військових частин Збройних Сил України⁷.

Ворог продовжує використовувати заборонений метод “живих щитів” протягом всього збройного конфлікту. Існують численні повідомлення про розміщення військовослужбовців ворога на перших поверхах цивільних будівель (багатоповерхівок, шкіл, лікарень) у той час, як на верхніх поверхах продовжують перебувати цивільні особи⁸.

У використанні забороненого методу “живих щитів” зізнався сам очільник держави-агресора, який 4 березня 2014 року заявив: “Якщо ми прийmemo таке рішення, то тільки для захисту українських громадян, і нехай спробує хтось із числа військовослужбовців стріляти у своїх людей, за якими ми будемо стояти позаду, не спереду, а позаду. Нехай вони спробують стріляти в жінок і дітей. Я подивлюся на тих, хто віддасть такий наказ в Україні”⁹.

Таким чином, використання забороненого методу “живих щитів” є не поодинокими випадками чи ініціативою окремих командирів ворога, а проявом державної політики.

Віддання наказу “не залишати нікого в живих”

Норми МГП вимагають щадити ворога, який здається. Заборонено віддавати наказ “не залишати нікого в живих”, погрожувати цим ворогу або вести бойові дії таким чином. Під час ведення бойових дій такий наказ означає відмову пощадити життя будь-кого з ворожої сторони, навіть осіб, що явно не можуть захищатися або висловили своє бажання здатися. Заява про те, що пощади не буде, є серйозним порушенням МГП, тобто воєнним злочином.

Аби вважалось, що заява про відсутність пощади дійсно була зроблена, необхідно декілька умов, серед яких:

⁷ <https://www.helsinki.org.ua/articles/za-spyamy-zhinok-i-ditej-vykorystannya-rf-tsyvilnoho-naselennya-yak-zhyvyh-schytiv-pid-chas-okupatsiji-krymu/>

⁸ <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3451312-rosijski-vijska-vikoristovuvali-ziteliv-na-kiivsini-ak-zivij-sit-bbc.html>; <https://tsn.ua/ato/rosiyani-gotuyut-zhiviy-schit-iz-civilnih-na-okupovanih-teritoriyah-gumenyuk-rozpovila-detali-2333926.html>

⁹ https://lb.ua/news/2014/03/04/258140_putin_poobeshchal_ispolzovat.html

- особа заявляє, що пощади не буде;
- така заява робиться аби залякати ворога або для того, аби вести бойові дії у такий спосіб, щоб не давати пощади противнику;
- особа займає певну посаду (наприклад є командиром або начальником), що дозволяє йому ефективно досягти виконання наказу.

Як і все в МГП, заборона не надавати пощади ґрунтується на принципі гуманності та збереження людського життя тих, хто вибув зі строю. Як така, ця заборона спрямована на створення балансу між військовою необхідністю та гуманітарними міркуваннями. Вона захищає комбатантів, що вибули зі строю через бажання здатися, поранення чи хворобу, навіть якщо вони мають фізичну змогу продовжувати вести бойові дії, але бажають здатися. Ця заборона стосується також подальшого поводження із тими, хто вже здався в полон.

Слайд 31

05

Засоби і методи ведення бойових дій

Віддання наказу не залишати нікого в живих

Основні тези:

- Норми МГП вимагають щадити противника, що здається.
- Заборонено віддавати наказ “не залишати нікого в живих”, погрожувати цим ворогу або вести бойові дії у такий спосіб.
- Під час ведення бойових дій такий наказ означає відмову пощадити життя будь-кого з ворожої сторони, навіть осіб, що явно не можуть захищатися або висловили своє бажання здатися. Заява про те, що пощади не буде, є серйозним порушенням МГП, тобто воєнним злочином.

Приклад застосування МГП. російсько- український збройний конфлікт

24 квітня 2023 року очільник збройного формування “Вагнер” евген пригожин записав відео, у якому заявив, що віддає наказ своїм підлеглим не брати у полон українських військовослужбовців та добивати поранених на полі бою¹⁰.

Існують й інші повідомлення про віддання противником наказів про добивання поранених українських військовослужбовців¹¹.

Такі накази є прямим порушенням заборони віддавати наказ “не залишати нікого в живих” і є воєнним злочином.

Віроломство

Віроломство – це заборонений метод ведення бойових дій, який полягає у використанні комбатантами статусу захищеної особи (наприклад, коли вони симулюють, що є цивільними, пораненими, парламентарями, медичним або духовним персоналом) для отримання військової переваги над супротивником. Прикладами віроломства є:

- симулювання наміру вести переговори під прапором перемир'я або симулювання капітуляції. Наприклад, навмисне вивішування білих прапорів на техніці, а потім відкриття вогню на ураження при наближенні українських військовослужбовців;
- симулювання виходу зі строю внаслідок поранення або хвороби. Наприклад вдавання з себе хворого чи пораненого з метою розстріляти осіб, які будуть надавати допомогу;
- симулювання наявності статусу цивільної особи або некомбатанта. Наприклад перевдягання в цивільний одяг для проникнення в тил противника та вчинення диверсії або видавання себе за лікаря чи духовну особу під час ведення бою. Проте не є віроломством приховування військовослужбовцем свого статусу задля порятунку від ворога. Наприклад перевдягання в цивільний одяг з метою втечі не є віроломством;
- симулювання наявності статусу, що надає захист, шляхом використання знаків, емблем або форменого одягу ООН чи нейтральних держав, що не є сторонами конфлікту;
- використання емблем Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала чи інших захисних емблем, знаків, сигналів.

¹⁰ <https://www.unian.ua/war/znishchuvati-vsih-prigozhin-nakazav-vagnerivcyam-ne-brati-polonenih-video-12230793.html>

¹¹ https://espreso.tv/news/2018/05/20/okupanty_zmushuvaly_molod_z_donecka_dobvyaty_poranenykh_v_ilovaysk_kotli_eks_bojovyk

Віроломство є серйозним порушенням МГП, а відтак воєнним злочином.

Слайд 32

05 Засоби і методи ведення бойових дій

Віроломство

Основні тези:

- Віроломство – це заборонений метод ведення бойових дій, який полягає у використанні комбатантами статусу захищеної особи (наприклад коли вони симулюють, що є цивільними, пораненими, парламентарями, медичним або духовним персоналом) для отримання військової переваги над супротивником.
- За своїм характером віроломство є злочинним обманом або зловживанням довірою. Віроломство є воєнним злочином.
- Віроломство слід відрізняти від воєнних хитрощів.

**Приклад
застосування
МГП. російсько-
український
збройний
конфлікт**

Ключовою загрозою для військовослужбовців Збройних Сил України при захопленні військовослужбовців противника в полон є ймовірність віроломного нападу з їхнього боку. Так, 21 листопада 2022 року під час боїв на Луганщині група військовослужбовців рф симулювала здачу в полон, однак один з них відкрив вогонь по українським солдатам, внаслідок чого був знищений вогнем у відповідь. Це приклад воєнного злочину, віроломства, що був вчинений російськими військовослужбовцями¹².

12 <https://www.youtube.com/watch?v=av46xt8dxtk>

Під час бойових дій відзначалися випадки, коли військовослужбовці ворога імітували здачу в полон з метою підірвати себе та українських військовослужбовців гранатою¹³. Такі дії також слід вважати воєнним злочином, віроломством, при якому комбатант симулює володіння захищеним статусом (в даному випадку – особи, що вибула зі строю та здається в полон) задля обману довіри та здійснення нападу.

Крім того, відомі випадки, коли противник наносив захисні емблеми Червоного хреста на бойові машини та гелікоптери, що несли озброєння¹⁴.

Від віроломства слід відрізнити воєнні хитрощі.

Воєнні хитрощі – це дії, спрямовані на те, щоб призвести ворога до помилки або спонукати його діяти необачно. Найбільш поширені воєнні хитрощі – це використання маскуванню, створення макетів техніки, фальшивих позицій, пасток, обманні операції, нібито помилкові маневри, засідки, демонстраційні дії, дезінформація.

**Приклад
застосування
МГП. російсько-
український
збройний
конфлікт**

Військовослужбовці Збройних Сил України активно використовують воєнні хитрощі під час планування і ведення бойових дій.

Йдеться про створення хибних позицій ракетних установок “Хаймарс”, на яких замість справжньої бойової техніки встановлюються дерев’яні макети¹⁵.

Іншим прикладом є активне поширення чуток про скорий наступ на Херсон восени 2022 року. Внаслідок поширеної серед широкого загалу дезінформації, противник був введений в оману та не був підготовлений до масштабного наступу ЗСУ в Харківській області¹⁶.

¹³ <https://t.me/AFUStratCom/8995>

¹⁴ <https://tsn.ua/ato/okupanti-vikoristovuyut-simvoliku-chervonogo-hresta-na-viyskoviy-tehnici-foto-2371135.html>

¹⁵ <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/527778-derevyannye-himars-berut-na-sebya-udary-rossiyskih-raket>

¹⁶ <https://hromadske.ua/posts/dosyagnuli-nedosyazhnogo-yak-zsu-zumili-zvilniti-harkivshinu>

Використання емблем та військової форми противника

Окремим забороненим методом ведення бойових дій є переодягання у військову форму ворога, використання його прапорів, військових знаків під час нападу або прикриття бойових дій, а також з метою утруднення дій ворога. Такий метод є близьким до віроломства, адже йдеться про злочинний обман ворога або зловживання його довірою.

Слайд 33

05

Засоби і методи ведення бойових дій

Використання емблем та уніформи противника

Основні тези:

- Одним із заборонених методів ведення бойових дій є використання військової форми та емблем ворога. Вбивство або поранення комбатанта ворожої сторони шляхом використання його емблем або уніформи є воєнним злочином. Такий нечесний метод ведення бойових дій не є воєнними хитрощами.

Приклад застосування МГП. російсько-український збройний конфлікт

Існують численні повідомлення щодо перевдягання російських військовослужбовців в українську військову форму для ведення бойових дій.

Так, під час боїв за Гостомельський аеропорт в лютому 2022 року російські військовослужбовці перевдягалися в українську військову форму з метою проникнення в український тил та влаштування там диверсій¹⁷.

17 <https://grosi.znaj.ua/420131-rosiyski-desantniki-pereodyagayutsya-u-formu-zsu-dlya-podalshih-diversiy-ukrajinci-nadali-dokazi>

Також наявні повідомлення про перевдягання російських військовослужбовців в український однострій з метою провокацій проти мирного населення та виявлення серед нього симпатиків України¹⁸.

ЗАБОРОНЕНІ ЗАСОБИ

Заборонені засоби ведення війни включають типи зброї та збройних систем, що за своєю природою порушують один чи більше принципів МГП. Як правило, йдеться про зброю, що є невибірковою за своєю сутністю, тобто при її використанні існує велика імовірність завдання шкоди цивільному населенню.

Слайд 34

Заборонені засоби ведення війни

Засліплююча лазерна зброя

Хімічна зброя

Кулі, що легко розкриваються або сплющуються в людському тілі

Біологічна зброя

Противіхотні міни, що активуються жертвою

Зброя, що вражає уламками, які не підлягають виявленню

Основні тези:

- Однією із функцій МГП є обмеження сторін конфлікту у виборі озброєння аби не допустити надмірних страждань серед цивільних осіб і самих комбатантів. На слайді зображені деякі види зброї, використання якої заборонено МГП.
- Заборонені засоби ведення війни включають типи зброї та збройних систем, що за своєю природою порушують один чи більше принципів МГП. Як правило, йдеться про зброю, що є невибірковою за своєю сутністю, тобто при її використанні існує велика імовірність завдання шкоди цивільному населенню.

¹⁸ <https://tsn.ua/ukrayina/shukayut-proukrayinskih-meshkanciv-na-hersonschini-rosiyani-pereodyagayutsya-v-ukrayinsku-formu-2081503.html>

2.6 | ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Відповідальність за порушення МГП можна поділити на: відповідальність держави та індивідуальну відповідальність осіб (військовослужбовців та їх командирів (начальників)).

Відповідальність держави

Держава відповідає за порушення МГП, вчинені її органами або посадовими особами, у тому числі військовослужбовцями збройних сил. Кожен військовослужбовець є “обличчям держави”, її агентом.

Незаконна дія одного військовослужбовця тягне відповідальність держави на міжнародному рівні. Саме тому важливо, аби військовослужбовці дотримувалися МГП, зокрема гуманно ставились до цивільних осіб та військовополонених, адже у протилежному випадку в першу чергу відповідає держава, а потім вже і сам військовослужбовець, який допустив порушення.

Крім того, порушення МГП завдають серйозної шкоди іміджу та інтересам держави і її Збройним Силам.

Приклад застосування МГП. російсько- український збройний конфлікт

Під час “гібридної війни” (2014-2022 роки) одним із найскладніших питань було доведення відповідальності російської федерації за дії збройних формувань, що готувалися та спонсорувалися державою-агресором.

Так, у справі щодо знищення літака МН-17 в небі над окупованою частиною Донецької області у 2014 році, російська федерація стверджує, що вона не може нести відповідальність, оскільки вона не мала стосунку до “ополченців”, що вели бойові дії проти України.

Натомість Європейський суд з прав людини в рішенні від 25.01.2023 року встановив, що росія здійснювала ефективний контроль над окупованими територіями України та всіма збройними формуваннями, що діяли на цій території, а отже несе відповідальність за всі такі дії. У подальшому це рішення ЄСПЛ може бути використано для стягнення компенсацій з держави-агресора¹⁹.

Індивідуальна відповідальність

Індивідуальна відповідальність за порушення норм МГП може бути кримінальною або дисциплінарною. Вона настає лише для конкретної особи – порушника, а іноді і для його командира (начальника). До того ж, кримінальна відповідальність передбачена не лише на рівні держави, але і на міжнародному рівні.

На рівні держави кримінальна відповідальність за порушення МГП настає за статтею 438 Кримінального кодексу України “Воєнні злочини”. Дисциплінарна відповідальність настає відповідно до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України.

На міжнародному рівні кримінальна індивідуальна відповідальність передбачена Римським статутом Міжнародного кримінального суду (далі – МКС). Статтею 8 Римського статуту передбачений перелік кримінально караних воєнних злочинів. Важливо розуміти, що Україна визнала юрисдикцію МКС і цей міжнародний суд має повноваження переслідувати осіб, які вчинили воєнні злочини на території України, незалежно від громадянства або приналежності до сторони конфлікту.

Слайд 35

06

Відповідальність

Відповідальність за порушення норм МГП

Держави

Індивідуальна

Відповідальність
військовослужбовця

Відповідальність
командира

Основні тези:

- Порушення МГП тягне за собою відповідальність держави та індивідуальну відповідальність особи (військовослужбовців та/або їх командирів).

**Приклад
застосування
МГП. російсько-
український
збройний
конфлікт**

Справа російського льотчика александра красноярцева. Він брав участь у бомбардуванні Чернігова, був збитий та приземлився з парашутом на дворі приватного будинку. Господар намагався його затримати. Красноярцев розстріляв його з пістолета. Пізніше він був обміняний на п'ятьох українських льотчиків. Заочно засуджений до 14 років позбавлення волі за воєнний злочин – вбивство цивільної особи²⁰.

Командир (начальник) несе кримінальну або дисциплінарну відповідальність за дії своїх підлеглих у випадку вчинення ними воєнних злочинів або інших порушень МГП, а саме:

1. якщо командир сам віддав наказ на вчинення злочинних дій;
2. якщо командир знав або повинен був знати, що його підлеглі вчинили або хочуть вчинити воєнний злочин (інше порушення МГП), але (а) не вжив достатніх і розумних заходів щодо попередження цього порушення або (б) не притягнув винних осіб до відповідальності (тобто якщо командир ігнорує протиправні дії своїх підлеглих).

Відомі злочини проти мирного населення Київської області, що були вчинені російськими окупаційними військами в період між 24 лютого та 30 березня 2022 року. Є підстави вважати, що деякі з воєнних злочинів, наприклад, організація катівень та розправи над особами, яких підозрювали в причетності чи допомозі Збройним Силам України здійснювалися за прямим наказом російських військових командирів. Водночас характер ряду інших воєнних злочинів, таких як деякі вбивства цивільних осіб, розграбування приватної власності, згвалтування тощо, чинилися російськими військовослужбовцями за власною ініціативою.

Протягом всього часу окупації частини Київської області російське військове керівництво не заважало таким воєнним злочинам, а пізніше російське військове та політичне керівництво заперечувало їх та не здійснило жодних заходів з розслідування та покарання винних. Навпаки, 18 квітня 2022 року

²⁰ <https://glavcom.ua/country/criminal/sud-uvjazniv-na-14-rokiv-rosijsko-ho-pilota-za-vbivstvo-tsivilnoho-964866.html>

російський президент присвоїв звання гвардійської 64-й окремій мотострілецькій бригаді, що окупувала Бучу²¹. Це вказує не тільки на небажання здійснити розслідування, але й на підтримку скоєних військовослужбовцями цієї бригади воєнних злочинів, що робить командування даної бригади та російське військово-політичне керівництво відповідальними за вчинені воєнні злочини відповідно до доктрини командної відповідальності.

Слайд 36

06 Відповідальність

Відповідальність за порушення норм МГП

Держава несе відповідальність за дії військовослужбовців на міжнародному рівні. Дії військовослужбовців = дії держави

Військовослужбовці, які вчинили воєнний злочин, підлягають кримінальній відповідальності

Командири несуть відповідальність за дії своїх підлеглих: (1) якщо воєнні злочини вчиняються за їх наказами, або (2) якщо командири не вжили заходів щодо попередження їх вчинення або покарання винних

Основні тези:

- Держава несе відповідальність за дії Збройних Сил та окремих військовослужбовців.
- Військовослужбовець несе кримінальну або дисциплінарну відповідальність за порушення норм МГП, які він сам вчинив.
- Командир (начальник) несе кримінальну або дисциплінарну відповідальність в таких випадках:
  1. Якщо командир сам віддав наказ на вчинення протиправних дій.
  2. Якщо командир знав або повинен був знати, що його підлеглі вчинили або хочуть вчинити порушення норм МГП, але (а) не вжив достатніх і розумних заходів щодо запобігання цього порушення або (б) притягнення винних до відповідальності (тобто коли командир ігнорує протиправні дії своїх підлеглих)

²¹ <https://suspilne.media/230069-putin-dav-pocesne-zvanna-vijskovij-brigadi-aka-skoila-voenni-zlocini-v-buci>

Воєнні злочини/військові злочини

Воєнні злочини – це серйозні порушення норм МГП (законів і звичаїв війни). Ці злочини є міжнародними, оскільки посягають на міжнародно встановлені правила поведінки під час війни. Щодо воєнних злочинів відсутні строки давності притягнення до кримінальної відповідальності. Щодо воєнних злочинців не застосовується амністія. Згадана вище стаття 438 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність саме за вчинення воєнних злочинів.

Прикладами воєнних злочинів є:

- віроломне вбивство чи поранення комбатанта ворожої сторони;
- тортури або нелюдське поводження;
- умисне заподіяння сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю;
- незаконне, безглузде і широкомасштабне знищення і присвоєння майна, не викликане військовою необхідністю;
- примус військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом до служби в збройних силах ворожої держави;
- незаконна депортація або переміщення або незаконне позбавлення волі.

Слайд 37

06

Відповідальність

Воєнні злочини

Приклади воєнних злочинів:

- **віроломне** вбивство чи поранення комбатанта ворожої сторони
- **тортури** або нелюдське поводження
- **умисне** заподіяння сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю
- **незаконне**, безглузде і широкомасштабне знищення і присвоєння майна, не викликане військовою необхідністю
- **примус** військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом до служби в збройних силах ворожої держави
- **незаконна** депортація або переміщення або незаконне позбавлення волі

Воєнні злочини – це серйозні порушення МГП

Основні тези:

- Воєнні злочини – це серйозні порушення МГП. Ці злочини є міжнародними, оскільки посягають на міжнародно встановлені правила поведінки під час війни.
- Щодо воєнних злочинів відсутні строки давності притягнення до кримінальної відповідальності. Щодо воєнних злочинців не застосовується амністія.

Не слід плутати воєнні та військові злочини. Воєнні злочини посягають на міжнародно встановлені правила поведінки під час війни і являють собою найбільш серйозні порушення МГП. **Військові злочини**, у свою чергу, посягають на встановлений порядок несення військової служби (наприклад: невиконання наказу, непокора, самовільне залишення військової частини, дезертирство, втрата військового майна, бездіяльність військової влади тощо).

Слайд 38

06 **Відповідальність**

Воєнні злочини – серйозні порушення
МГП

Військові злочини – порушення порядку
несення військової служби

Основні тези:

- Воєнні злочини посягають на міжнародно встановлені правила поведінки під час війни і є найбільш серйозними порушеннями МГП.
- Військові злочини посягають на встановлений порядок несення військової служби (наприклад: невиконання наказу, непокора, самовільне залишення військової частини, дезертирство, втрата військового майна, бездіяльність військової влади тощо).

Кримінальний кодекс України містить норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення воєнних злочинів (“Воєнні злочини”). Йдеться про статтю 438 Кримінального кодексу України.

Кримінальній відповідальності підлягає будь-яка особа, незалежно від того до складу яких збройних сил вона належить.

Слайд 39

06

Відповідальність

Стаття 438 Кримінального кодексу України

Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій - караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

Ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Основні тези:

- Кримінальний кодекс України містить норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення воєнних злочинів (“Порушення законів і звичаїв війни”).
- Кримінальній відповідальності підлягає будь-яка особа, незалежно від того, до складу яких збройних сил вона належить.

2.7 | ПАМ'ЯТКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ З МГП

МГП є сукупністю великої кількості міжнародних звичаїв і договорів (161 норми звичаєвого МГП та близько 100 міжнародних договорів у цій сфері). Такий обсяг інформації є явно надмірним і його практично неможливо охопити в ході БЗВП. Саме для того, аби весь цей масив норм був осяжним і доступним для військових, на рівні держави існує Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164 (далі Інструкція). Цей документ містить найважливіші положення МГП та порядок їх застосування під час виконання бойових завдань військовослужбовцями всіх рівнів, починаючи від солдата і закінчуючи командувачами.

Серед іншого, Інструкція містить Пам'ятку військовослужбовця, яка містить базові положення МГП (захищені особи та об'єкти, правила під час ведення бойових дій). Знати і розуміти зміст цієї Пам'ятки – обов'язок всіх військовослужбовців.

Слайд 40

07 Пам'ятка військовослужбовця з МГП

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЕЦЬ
при виконанні обов'язків військової служби та спеціальних (бойових) завдань

ПАМ'ЯТАЙ
Під час збройного конфлікту норми гуманності повинні дотримуватись навіть щодо ворога. Ці норми містяться у міжнародному гуманітарному праві (головним чином, у чотирьох Женевських Конвенціях та Додаткових Протоколах до них).

ЗАХИЩЕНІ ОСОБИ:

- Щоразу, коли дозволяє ситуація підбирай всіх поранених і хворих (у тому числі представників ворожої сторони) та піклуйся про них.
- Заборонено брати заручників або використовувати «живі щити».
- Заборонено застосовувати катування, тілесні покарання, каліцтво, глум над людською гідністю, колективні покарання та покарання без належного судового рішення.

ЗАХИЩЕНІ ОБ'ЄКТИ:

- Заборонено знищувати, виводити або доводити до непридатності об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення.
- Заборонено грабувати майно цивільного населення.
- Заборонено завдавати масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу.

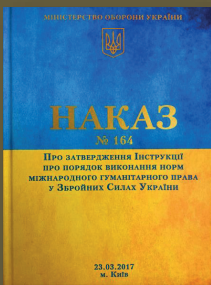
ЗАХИСТ МЕДИЧНИХ МІСЬ:

- Розпізнавальні емблеми Червоного Хреста повинні користуватися повагою за будь-яких обставин. Заборонено вчиняти будь-які дії, направлені на применшення поваги та захисту по відношенню до них.
- Медичні установи, персонал, обладнання та санітарно-транспортні засоби повинні користуватися повагою та захистом за будь-яких обставин.

Пам'ятка військовослужбовця з МГП – це документ, який зобов'язані знати і розуміти всі військовослужбовці.

Пам'ятка містить основні положення МГП, що закріплені в міжнародних договорах, стороною яких є Україна.

Документ передбачений Інструкцією про порядок виконання норм міжнародного права у ЗС України, затвердженої наказом МО України від 23.03.2017 № 164. Нижче посилання на Інструкцію:

Основні тези:

- На цьому слайді зображена пам'ятка, Інструкція та QR-код з посиланням на неї.
- Під час демонстрації цього слайду інструктори мають роздати курсантам Пам'ятку з МГП.

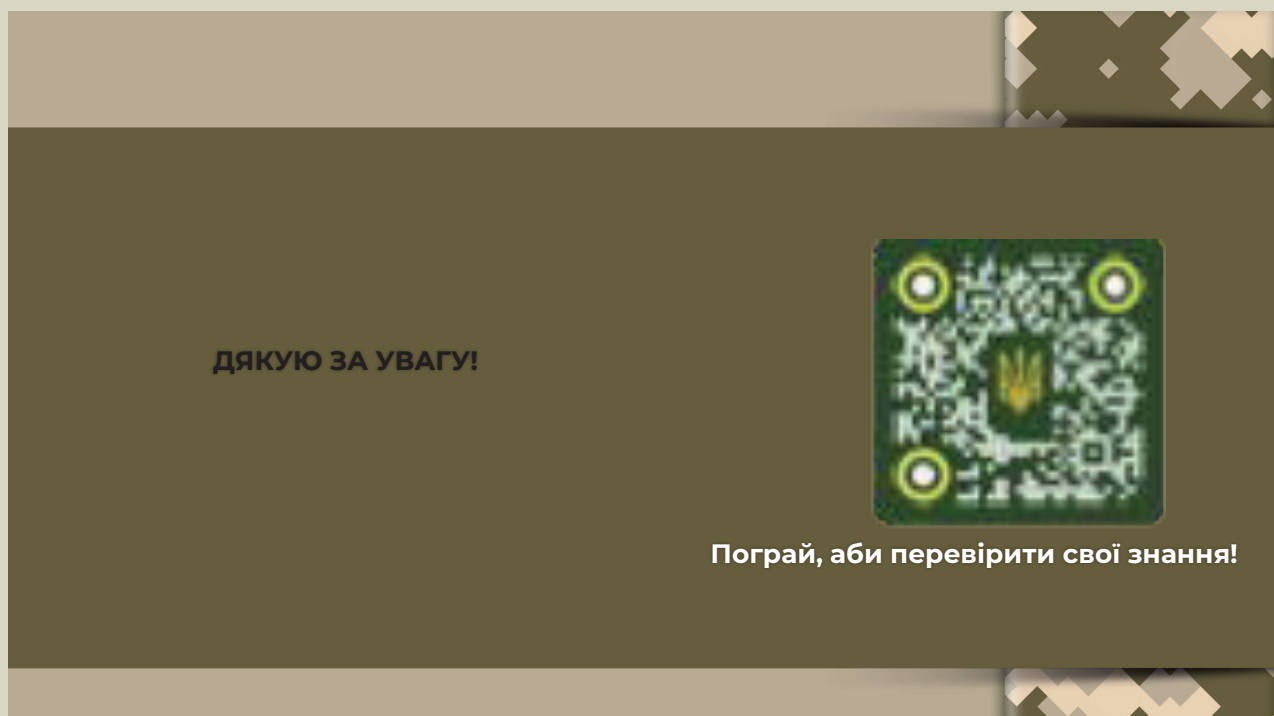
Надруковані та ламіновані Пам'ятки з МГП з розрахунку на кожного слухача можна отримати у відділі міжнародного права Департаменту юридичного забезпечення Міністерства оборони України. Для цього необхідно надіслати листа на електронну пошту ild_ld@mod.gov.ua, зазначивши необхідну кількість примірників, контактну особу та її мобільний номер телефону. Пам'ятки з МГП будуть надіслані зручним для Вас способом (Нова Пошта, УКРПОШТА тощо).

Наприкінці проведення заняття вважається за доцільне запропонувати слухачам у вільний після заняття час перевірити свої знання шляхом проходження гри з МГП, доступної за посиланням. Гра доступна зі смартфонів та будь-яких інших гаджетів.

Гра з МГП розроблена на підставі тем, які вивчались слухачами у межах цього модуля. Вона передбачає легку реєстрацію за допомогою поштової скриньки. Отримана таким шляхом інформація не збирається та не акумулюється. Після завершення гри кожен з учасників отримує загальну кількість балів, що свідчить про їх рівень засвоєння матеріалу.

Також, на слайді №41 інструкторам пропонується зазначити будь-які побажання для слухачів.

Слайд 41

На цьому заняття вважається завершеним. Відведення часу для запитань і відповідей (див. наступну сторінку) пропонується здійснювати на вибір інструкторів – або під час проведення заняття, або в кінці.

ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ І ВІДПОВІДІ НА НИХ

<p>1.</p>	<p>Чому я маю дотримуватися норм МГП, якщо військовослужбовці ЗС РФ їх не дотримуються?</p>	<p>1. Чи порушує РФ і її військовослужбовці норми МГП? – Так, безперечно. Чи дає це право нам, військовослужбовцям ЗС України, порушувати норми так само? – Ні, категорично.</p> <p>2. МГП – мінімальний стандарт людяності в умовах тотальних страждань та руйнувань, спровокованих бойовими діями. Дотримання цього стандарту не засноване на принципі взаємності. Тобто, навіть коли ворог порушує норми МГП, ми не маємо право вчиняти дзеркально.</p> <p>3. Крім того, дотримання норм МГП – інструмент, який сприяє досягненню військової цілі законним шляхом.</p> <p>Є, як мінімум, 5 конкретних причин чому необхідно дотримуватись норм МГП, навіть якщо ворог цього не робить:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. військово-політична допомога держав-партнерів (озброєння, техніка, підготовка, політична підтримка тощо); 2. збільшення кількості російських військовополонених; 3. збереження моральних цінностей (честі та гідності) як кожного військовослужбовця, так і ЗС України в цілому як інституції; 4. виконання обов'язку як окремого військовослужбовця (передбаченого Статутом внутрішньої служби ЗС України), так і України в цілому (міжнародні зобов'язання держави); 5. відсутність дисциплінарної та кримінальної відповідальності як на національному, так і на міжнародному рівні.
<p>2</p>	<p>Чи маю я дотримуватись норм МГП, якщо Україна не оголосила війну російській федерації і навпаки?</p>	<p>Норми МГП починають застосовуватись автоматично із початком збройного конфлікту, тобто початком ведення бойових дій або окупацією (навіть якщо вона здійснена без жодного пострілу).</p> <p>Для застосування норм МГП немає значення те, як сторони називають бойові дії, що відбуваються.</p> <p>Збройний конфлікт між РФ та Україною розпочався у 2014 році з окупацією російською федерацією АР Крим, тоді і розпочався обов'язок дотримуватись норм МГП обома сторонами.</p> <p>Водночас з 2014 і до тепер:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Україна офіційно називала бойові дії по-різному: окупація АРК, антитерористична операція на території Донецької та Луганської областей, відсіч збройної агресії російської федерації, операція Об'єднаних сил, повномасштабне вторгнення; • російська федерація від наративу «нас там немає» перейшла до «спеціальної військової операції» <p>Тож для застосування норм МГП не має значення, як сторони, тобто росія і Україна, називають бойові дії, що відбуваються.</p>

3	Чи є Білорусь стороною збройного конфлікту?	<p>Білорусь не є стороною збройного конфлікту між російською федерацією і Україною. Як мінімум, поки що.</p> <p>Водночас Білорусь (як і російська федерація) є державою-агресором щодо України, адже дозволяє російській федерації використовувати територію Білорусі для здійснення агресії проти України.</p> <p>Такі дії (відповідно до статті 3 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14.12.1974) є актом агресії незалежно від оголошення війни.</p>
4	Який статус мають учасники ПВК «Вагнер» та інших приватних військових компаній?	<p>Питання достатньо комплексне з точки зору міжнародного права.</p> <p>Перш за все, для військовослужбовця ЗС України, який виконує бойове завдання на лінії зіткнення, учасники будь-якої ПВК, що здійснюють ворожі дії, є законною ціллю для нападу.</p> <p>По-друге, у міжнародному збройному конфлікті між рф і Україною ПВК «Вагнер» (як й інші ПВК) беруть участь на боці окупаційних військ рф, що проявляється у спільному виконанні бойових завдань, логістичному та інших видах забезпечення тощо. У такому випадку вони є комбатантами.</p> <p>По-третє, учасники ПВК «Вагнер» та інших російських ПВК, які беруть безпосередню участь у бойових діях інших збройних конфліктів (стороною яких не є рф) можуть бути кваліфіковані як найманці. Найманство є незаконним за міжнародним правом.</p> <p>Для визнання особи найманцем, вона має відповідати усім нижче зазначеним критеріям:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. завербована для участі у збройному конфлікті та фактично бере безпосередню участь у бойових діях; 2. бере участь у бойових діях, керуючись бажанням одержати особисту вигоду, і якій таку вигоду (що істотно перевищує винагороду, яка обіцяна чи сплачується комбатантам такого ж рангу і функцій, які входять до особового складу збройних сил даної сторони) було дійсно обіцяно стороною; 3. не є ні громадянином сторони, що перебуває в конфлікті, ні особою, яка постійно проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває в конфлікті; 4. не входить до особового складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті; 5. не послана державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, для виконання офіційних повноважень.

		<p>Більшість членів російських ПВК, які беруть участь у російсько-українському збройному конфлікті, не відповідають критерію №3, адже мають громадянство рф, а тому не мають статусу найманця.</p> <p>Разом з тим, цей же самий член російських ПВК, беручи участь у бойових діях, наприклад, в Центральноафриканській Республіці, є найманцем з точки зору міжнародного права.</p>
5	Чи є іноземці, які проходять службу в ЗС України, найманцями?	<p>Ні.</p> <p>Іноземці, які проходять службу в ЗС України, не є найманцями, адже не відповідають щонайменше трьом критеріям з п'яти. А саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> • вступ іноземців на військову службу у ЗС України є добровільним (критерій №1 не виконується); • іноземці, беручи фактичну участь у бойових діях, керуються різними особистими переконаннями, більшість із яких пов'язана з захистом демократичних цінностей та внутрішнім бажанням зупинити збройну агресію. Крім того, їх матеріальна винагорода є такою ж, як і громадянина України, який проходить військову службу на рівнозначній посаді та має таке ж саме військове звання (критерій №2 не виконується); • іноземці проходять військову службу у ЗС України на законних підставах, починаючи з 2016 року (критерій №4 не виконується).
6	Тільки військовослужбовець ЗС України є комбатантом з української сторони?	<p>Ні.</p> <p>Хоча у МГП і використовується термін «збройні сили сторони збройного конфлікту», проте цей термін є загальним.</p> <p>Йдеться про всі збройні формування, які беруть участь у бойових діях від однієї зі сторін збройного конфлікту.</p> <p>У контексті російсько-українського збройного конфлікту йдеться не лише про ЗС України (як назву війська України), а про всі сили оборони у розумінні Закону України «Про національну безпеку України».</p>
7	Чи завжди не можна здійснювати напад на медичний і духовний персонал?	<p>За загальним правилом медичний і духовний персонал ЗС є некомбатантами та захищені від нападу. Такий захист поширюється на військовослужбовців допоки вони виконують свої посадові обов'язки, тобто здійснюють медичне та духовне забезпечення.</p> <p>У разі, якщо такі особи виконують інші функції (наприклад, застосовують зброю, перезаряджають зброю тощо), вони втрачають свій захист та є законною ціллю для нападу.</p> <p>При цьому сама лише наявність особистої не приведенної у готовність до застосування зброї не є ознакою «виходу» за межі виконання функціональних обов'язків.</p>

8	Чи є юрисконсульт (військовий юрист) комбатантом?	Представники юридичної служби Збройних Сил України є учасниками бойових дій. Цивільні адвокати захищені від нападу.
9	Чи варто намагатися поранити військовослужбовця ЗС рф, а не вбити його?	Ні, не варто намагатися навмисно поранити ворога. Військовослужбовець ЗС рф є комбатантом, адже Україна та рф є сторонами міжнародного збройного конфлікту. Комбатант є законною ціллю для нападу. Застосовуйте зброю так, як Вас тому вчили.
10	Чи можу я відкривати вогонь по військовослужбовцю ЗС рф, який втікає?	Так. Військовослужбовець ЗС рф є комбатантом, адже Україна та рф є сторонами міжнародного збройного конфлікту. Комбатант є законною ціллю для нападу, окрім випадків коли він вибув зі строю (hors de combat). Такими випадками є: а) перебування під владою супротивної сторони (тобто військовополонений); б) ясне вираження наміру здатися в полон; в) нездатність вести бій, спричинена пораненням чи хворобою за умови, що така особа утримується від ворожих дій і не намагається втекти.
11	Якщо військовослужбовець ЗС рф не має зброї, чи повинен я взяти його у полон, а не застосувати по ньому зброю?	Лише у випадках, коли військовослужбовець ЗС рф вибув зі строю (див. питання вище), напад на нього заборонений і Ви зобов'язані взяти його в полон. Якщо ж у військовослужбовця ЗС рф у конкретний момент часу немає зброї з інших причин (наприклад під час паління, вживання їжі, сну тощо), вимоги обов'язково взяти його в полон немає. Він є комбатантом, а тому законною ціллю і обмежень застосування зброї немає. Разом з тим, якщо дозволяє бойова обстановка та виконання поставленого завдання не постраждає, рекомендується брати таких комбатантів у полон.
12	Якщо очевидно, що військовослужбовець ЗС рф не виживе через отримані поранення, чи можу я розстріляти його, аби припинити страждання?	Ні. МГП не дозволяє допомагати ворогу померти таким чином. Ви маєте надати необхідну медичну допомогу та забезпечити задоволення його духовно-релігійних потреб.

13	Навіщо мені евакуювати пораненого військовослужбовця ЗС рф?	<p>МГП захищає комбатанта, що вибув зі строю, від нападу. Надання йому медичної допомоги та забезпечення евакуації також є обов'язковим.</p> <p>Зі збереженням життя пораненому військовослужбовцю ЗС рф він стає військовополоненим, а відтак у подальшому може бути обміняний на оборонців України.</p> <p>Крім того, збереження життя пораненого військовослужбовця ЗС рф шляхом евакуації є важливим і з інших причин необхідності дотримання норм МГП (див. питання №1)</p>
14	Як мені діяти, якщо під час ведення бойових дій на стороні російської федерації воює дитина?	<p>Незалежно від того, хто застосовує проти Вас зброю під час ведення бойових дій, Ви маєте використовувати всі наявні і дозволені засоби і методи для самозахисту, захисту Вашого підрозділу та України в цілому.</p> <p>Загалом, діти користуються особливим захистом у МГП і не можуть бути об'єктом нападу. Це правило застосовується допоки вони не беруть безпосередньої участі в бойових діях.</p> <p>Застосування дитиною зброї на лінії зіткнення безперечно є безпосередньою участю у бойових діях.</p>
15	Як мені зрозуміти, що цивільна особа бере безпосередню участь у бойових діях?	<p>Цивільна особа вважається такою, що бере безпосередню участь у бойових діях, коли вчиняє дію, яка відповідає трьом критеріям:</p> <ul style="list-style-type: none"> • спрямована на підтримку однієї сторони шляхом заподіяння шкоди іншій стороні; • ймовірно призведе до завдання конкретної шкоди ворогу або захищеним особам чи об'єктам; • наявність прямого зв'язку між дією і заподіяною шкодою. <p>Наприклад:</p> <ul style="list-style-type: none"> • фізична участь у бойових діях; • участь у плануванні тактичних бойових дій; • збір тактичної розвідки для негайного використання в конкретних діях; • виконання ролі спостерігача під час військової засідки, коригування вогню артилерії та інших засобів дистанційного ураження; • доставлення боєприпасів на вогневу позицію.

16	Чи є українець, який коригує вогонь ЗС РФ у районі ведення бойових дій, законною ціллю для нападу?	<p>Якщо Ви фізично, у момент обстрілу, маєте змогу спостерігати, що цивільна особа виконує функцію коригувальника ворожого вогню (наприклад за допомогою засобів зв'язку передає інформацію, у результаті чого вогонь стає все прицільнішим), така особа бере безпосередню участь у бойових діях, а відтак є законною ціллю для нападу.</p> <p>Варто зазначити, що особа є законною ціллю для нападу лише протягом часу, коли вона виконує функцію коригувальника вогню. Ця ж сама особа, наприклад, перебуваючи наступного дня у магазині чи на робочому місці, не є законною ціллю для нападу.</p> <p>Разом з тим, інформація про неї має бути передана правоохоронним органам України для здійснення кримінального переслідування.</p>
17	Чи є напад на школу законним? А як щодо інших об'єктів – церкви, адміністративні будівлі тощо?	<p>Загалом, школа є цивільним об'єктом, здійснювати напад на який не допускається.</p> <p>Разом з тим, школа захищена від нападу лише якщо вона не використовується ворогом для військових цілей (розміщення особового складу, боєприпасів, пунктів управління тощо).</p> <p>Отже, перед здійсненням нападу на школу необхідно переконатись чи дійсно вона використовується для військових цілей.</p> <p>Якщо ж школа дійсно використовується для військових цілей, напад на неї має бути здійснений з дотриманням принципу пропорційності та вжиття запобіжних заходів. Тобто командир має обрати такі засоби і методи для здійснення нападу, щоб шкода, яка ймовірно буде завдана цивільному населенню, була мінімізована.</p> <p>Наприклад, якщо в такій школі продовжується навчальний процес, то напад може бути здійснений вночі, коли діти у ній не перебувають. Такий запобіжний захід значно мінімізує шкоду, яка ймовірно буде завдана цивільному населенню.</p> <p>Такий підхід застосовується і до інших цивільних об'єктів.</p>

18	Чи законний напад на будівлю, у якій знаходиться 5 військовослужбовців ЗС РФ, але я думаю, що додатково там перебуває більша кількість цивільних осіб?	<p>Законність чи незаконність такого нападу залежить від військової переваги, яку передбачається отримати, а також розміру супутньої шкоди (постраждали серед цивільного населення та пошкодження цивільних об'єктів), яка може бути спричинена.</p> <p>Якщо прогнозована військова перевага значно перевищує супутню шкоду, що може бути спричинена, такий напад є пропорційним, а відтак і законним. У цьому полягає один з основних принципів МГП – пропорційності.</p> <p>Таке рішення приймається командиром ґрунтуючись на наявній інформації. Це означає, що командир може визнати напад пропорційним, хоча при цьому ймовірно будуть постраждалі серед цивільних осіб.</p> <p>Водночас мають бути вжиті усі можливі заходи для мінімізації кількості постраждалих серед цивільних, (здійснення нападу в інший час, іншими засобами тощо).</p>
19	Чи законний напад на завод з виробництва боєприпасів, якщо там працюють цивільні особи?	<p>Завод з виробництва боєприпасів є військовим об'єктом.</p> <p>Водночас цивільні особи, які на ньому працюють, зберігають свій статус та є захищені нормами МГП. Тобто напад на завод – дозволений.</p> <p>Факт перебування цивільних осіб на такому заводі (їх кількість, необхідність мінімізації ураження для цивільних осіб тощо) має враховуватись при визначенні командиром пропорційності нападу.</p> <p>Так, напад має бути здійснений коли цивільних осіб не буде на роботі (або їх кількість буде мінімальною), із використанням високоточних засобів ураження аби мінімізувати шкоду, що може бути завдана цивільним працівникам.</p> <p>Мета нападу – знищити завод з виробництва боєприпасів, а не завдати шкоди працівникам, які є цивільними особами.</p>
20	Чи перебування одного військовослужбовця ЗС України у магазині/ школі / адміністративній будівлі перетворює такий об'єкт на військовий?	<p>Ні. Цивільний об'єкт не втрачає свого статусу через перебування у ньому військовослужбовця.</p> <p>Водночас сам військовослужбовець є законною ціллю для нападу. Однак здійснення такого нападу має надати явну військову перевагу, що буде значно перевищувати ймовірну супутню шкоду для цивільного населення.</p> <p>Проте, наприклад, здійснення за допомогою артилерійських засобів нападу на магазин у прифронтовому містечку, знищення магазину, вбивство та поранення цивільних осіб і одного військовослужбовця (який перебував на закупах) не є пропорційним, а відтак і не є законним. Такі дії кваліфікуються як воєнний злочин</p>

21	Чи є військовий об'єкт на території рф законною ціллю?	<p>МГП визначає, що всі військові об'єкти на території держав, які є сторонами збройного конфлікту, є законною ціллю.</p> <p>Планування і проведення конкретних нападів здійснюється з урахуванням військової і політичної доцільності.</p>
22	Чи є міст на тимчасово окупованій території законною ціллю? Яке ставлення міжнародної спільноти до здійснення нападів на такі об'єкти?	<p>Міст (як і будь-який об'єкт подвійного призначення) є законною ціллю лише у разі та протягом використання його з військовою метою (наприклад для транспортування зброї, перекидання техніки та особового складу тощо). Це положення застосовується і до тих мостів, що знаходяться на тимчасово окупованій території України.</p> <p>При цьому такий напад має враховувати інші принципи МГП, а саме пропорційності та вжиття запобіжних заходів.</p> <p>Міжнародна спільнота ніколи не підтримує протиправні дії, особливо вчинені за допомогою засобів, переданих Україні державами- партнерами.</p>
23	Чи є законним напад на санітарні автомобілі, які ЗС рф використовує для перекидання особового складу на лінію зіткнення, а не для евакуації поранених?	<p>Медичний транспорт має особливий захист, тому використовувати його для переміщення військовослужбовців ЗС рф на лінію зіткнення заборонено МГП.</p> <p>Медичний транспортний засіб, який використовується у військових цілях, втрачає захист на період такого використання і є законною ціллю для нападу.</p>
24	Чому я маю брати військовослужбовця ЗС рф в полон, а не знищувати його?	<p>На це є ряд причин: як ціннісних, так і прагматичних:</p> <ul style="list-style-type: none"> • збільшення кількості військовополонених, які будуть обміняні на оборонців України; • збереження власних ціннісних орієнтирів; • виконання міжнародних зобов'язань України тощо.
25	Чому я маю гуманно ставитися до взятого в полон військовослужбовця ЗС рф, якщо Росія не поводитья так з українськими військово-полоненими?	<p>Тому що Ви не росіяни. Ви значно вищі за це.</p> <p>На додаток до зазначеного у попередньому питанні, гуманне поводження з військовополоненими сприятиме готовності військовослужбовців ЗС рф здаватися в полон замість того, щоб битися до смерті. Причина цього – впевненість військовослужбовців ЗС рф, що з ними будуть поводитися гуманно.</p> <p>Це допоможе нам перемогти.</p>
26	Чи маю я надавати медичну допомогу військовополоненому своїми медичними препаратами?	<p>На полі бою, під час взяття військовослужбовця ЗС рф у полон, якщо він потребує невідкладної допомоги, Ви зобов'язані надати її засобами, що містяться у ЙОГО аптечці.</p> <p>До використання власної аптечки в інтересах військовополоненого слід ставитись дуже обережно, враховуючи усі обставини поточної бойової обстановки (триваючий наступ, інтенсивність бою, ймовірну чисельність ворога тощо).</p>

27	Чи маю я ділитися власною їжею та водою із військовополоненим?	<p>Загалом, військовополонений має бути евакуйований із району ведення активних бойових дій так швидко, на скільки це можливо.</p> <p>Водночас роль ЗС України у поводженні і триманні військовополонених є дуже лімітованою. Вона полягає у взятті військовослужбовців ЗС РФ у полон, попередньому опитуванні і передачі їх уповноваженим представникам Військової служби правопорядку ЗС України для супроводження до визначених органів державної влади для подальшого тримання.</p> <p>Тобто, з практичної точки зору, ймовірність такої ситуації дуже невисока і пов'язана вона із необхідністю перебування в укритті через ведення щільного вогню ворогом.</p> <p>За такої ситуації наявні продукти харчування та вода мають бути розділені на всіх, зокрема і військовополонених.</p>
28	Якщо я візьму у полон військовослужбовця ЗС РФ чи є якісь речі, що мають залишитись із ним?	<p>Речі та предмети особистого користування мають залишатися із військовополоненим, а саме: ліки, релігійні предмети, листи, посвідчення особи тощо.</p> <p>У Вас немає причин і необхідності брати ці речі.</p>
29	Чи можу я фотографувати/ знімати на відео військовополоненого та поширювати ці матеріали у мережі Інтернет, серед своїх друзів тощо?	<p>Військовополонені мають право на захист від цікавості публіки, що включає зокрема, і нерозповсюдження фото і відео матеріалів про них у мережі Інтернет за виключенням деяких випадків, а саме: особисте бажання військовополоненого щодо розголошення (особливо у випадках, коли вони вважаються зниклими безвісти) та наявності значного суспільного інтересу.</p> <p>Підставами наявності значного суспільного інтересу є:</p> <ul style="list-style-type: none"> • “старшинство” військовополоненого; • привернення уваги громадськості до серйозних порушень міжнародного гуманітарного права; • перебування військовополоненого у розшуку. <p>Визначення наявності підстав для обох випадків виключень знаходиться у межах повноважень командування, а відтак фотографувати/ знімати на відео військовополоненого на тактичному рівні не дозволяється з огляду на їх право на захист від цікавості публіки.</p>
30	Що я маю зробити з військовополоненим після евакуації його з поля бою?	<p>Після евакуації військовополоненого з поля бою він має бути переданий до командування Вашого підрозділу для проведення опитування та подальшої передачі Військовій службі правопорядку ЗС України для супроводження до місць тримання військовополонених (дільниць для тримання військовополонених чи таборів).</p>

31	<p>Які питання я можу поставити військовополоненому, щоб отримати інформацію від нього?</p> <p>Хто має ставити запитання?</p>	<p>Фактично, у межах діяльності ЗС України, опитування військовополонених відбувається двічі.</p> <p>Вперше, під час взяття військовослужбовця ЗС РФ у полон, Ви можете запитати його про тактичну обстановку, розташування військ ворога, кількість ворогів на конкретній ділянці тощо.</p> <p>Друге опитування військовополоненого здійснюється командуванням підрозділу, у якому Ви проходите службу. Під час нього військовополонений зобов'язаний повідомити лише своє ім'я, прізвище, звання, дату народження та військовий номер.</p> <p>Водночас йому можуть бути поставлені будь-які питання. Проте, вони мають бути викладені мовою, яку військовополонений розуміє.</p> <p>Забороняється застосовувати будь-який фізичний чи психологічний примус для отримання інформації від військовополонених.</p>
32	<p>Що робити, якщо я став свідком негуманного поводження з військовополоненим?</p>	<p>Негуманне чи жорстоке поводження з військовополоненим є воєнним злочином.</p> <p>Ви повинні зупинити такі дії та доповісти про цей факт за підпорядкованістю. Вище політичне керівництво та військово командування України не толерує вчинення воєнних злочинів військовослужбовцями ЗС України незалежно від їх посади та військового звання.</p>
33	<p>Що робити, якщо військовополонений втікає?</p>	<p>Ви повинні спробувати його спіймати.</p> <p>Водночас застосування зброї як засобу припинення втечі є надзвичайним заходом, якому має передувати попередження, що відповідає обставинам.</p> <p>Військовополонений, якого спіймано під час втечі, може бути притягнутий лише до дисциплінарної відповідальності.</p>
34	<p>Якщо військовополонений втече і через певний час я знову візьму його в полон, чи буде він все ще захищений Женевською конвенцією III?</p>	<p>Так, військовополонені завжди захищені Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими.</p> <p>Військовополонений вважається таким що втік, якщо він приєднався до ЗС РФ або залишив територію, яка контролюється Силами оборони.</p>
35	<p>Хто відповідає за тримання російських військовополонених?</p>	<p>За тримання російських військовополонених у системі органів державної влади України відповідає Міністерство юстиції України.</p> <p>Міністерство оборони України та ЗС України мають обмежені функції у питанні тримання військовополонених, а саме взяття ворогів у полон (Сили оборони) і супроводження їх до таборів (дільниць) для утримання військовополонених (Військова служба правопорядку ЗС України).</p>

36	Чи можна після війни змусити військовополонених відбудувати українські міста?	<p>Військовополонені повинні бути репатрійовані до рф якомога швидше після закінчення бойових дій.</p> <p>Разом з тим, допоки триває збройний конфлікт вони можуть виконувати лише певні види робіт, зокрема громадські роботи та будівельні роботи за умови, що вони не мають військового характеру або мети.</p>
37	Чи законно, що під час участі у бойових діях військовослужбовці ЗС України носять військову форму не українського зразка?	<p>1. Загалом, військовослужбовці ЗС України мають використовувати військову форму встановленого зразка. Разом з тим, за період збройного конфлікту та активної участі у бойових діях, військовослужбовці ЗС України використовують військову форму зразка ЗС держав-партнерів.</p> <p>Головна вимога МГП щодо цього питання полягає у тому, що військовослужбовці мають відрізнити себе від цивільного населення, зокрема шляхом носіння військової форми одягу.</p> <p>При цьому, критично важливим є використання знаків розрізнення ЗС України (Державний прапор України, емблеми приналежності до окремих родів та видів ЗС України, конкретного підрозділу, стрічка визначеного кольору тощо). Мати знаки розрізнення інших держав на військовій формі (навіть не українського зразка) не допускається.</p> <p>2. Іншою є ситуація щодо використання військової форми одягу ЗС російської федерації. Її носіння, зокрема з метою здійснення нападу на ворога, є методом ведення бойових дій, що забороняється МГП.</p>
38	Чи законно Україна використовує касетні боєприпаси?	<p>Так.</p> <p>Україна не є стороною Конвенції про касетні боєприпаси 2008 року.</p> <p>Разом з тим, касетні боєприпаси та інше озброєння і військова техніка мають застосовуватись без завдання надмірних ушкоджень/страждань або масштабної, довготривалої та серйозної шкоди природному середовищу, а також у випадку якщо вони мають невибірково дію.</p>
39	Що робити, якщо ворог використовує “живий щит”?	<p>«Живий щит» - це використання цивільних осіб для прикриття військових осіб або об'єктів чи здійснення нападу.</p> <p>«Живий щит» є цивільним об'єктом і не втрачає свого захисту від нападу за міжнародним гуманітарним правом.</p> <p>Разом з тим, наявність “живих щитів” навколо військового об'єкта не означає, що військова ціль не може бути піддана нападу. Проте таких цивільних треба брати до уваги під час здійснення оцінки військової необхідності та пропорційності нападу.</p>
40	Чи забороняє МГП здійснювати маскування військових об'єктів?	<p>Маскування не заборонене МГП. Це є військовою хитрістю, що дозволяє отримати раптову перевагу над ворогом.</p>

41	Чи дозволяє МГП використовувати макети військової техніки для введення ворога в оману?	Так, використання макетів військової техніки є військовою хитрістю, що дозволяє отримати раптову перевагу над ворогом.
42	Чи будуть військовослужбовці ЗС рф притягнуті до відповідальності за порушення норм МГП?	<p>Серйозні порушення норм МГП є воєнними злочинами. Воєнні злочини є одним із видів міжнародних злочинів, притягнення до відповідальності за які не має строків давності. Це означає що злочинці можуть бути притягнені до відповідальності навіть через багато років після завершення збройного конфлікту, що неодноразово відбувалось у міжнародній спільноті.</p> <p>Наразі воєнні злочини, які вчинили військовослужбовці ЗС рф, розслідуються як правоохоронними органами України, так і Міжнародним кримінальним судом і правоохоронними органами інших держав.</p> <p>Україна не просто вірить, а і робить все для того, або справедливості відбулася і винні не тільки військовослужбовці ЗС рф, а й вище військово і політичне керівництво було притягнене до відповідальності.</p>
43	Яке максимальне покарання за воєнний злочин?	Максимальне покарання – довічне ув'язнення. Разом з тим, призначення покарання у конкретній справі буде залежати від багатьох факторів.
44	Хто відповідає за притягнення до відповідальності військовослужбовців, які вчинили воєнні злочини?	Воєнні злочини – це злочини універсальної юрисдикції, тобто будь-хто може притягнути їх до відповідальності. До відповідальності можуть притягнути правоохоронні органи як України, так і будь-якої іншої держави.
45	Хто буде притягнутий до відповідальності: той, хто віддає наказ вчинити воєнний злочин, чи той, хто його виконує?	Потенційно обидва. Кожен несе відповідальність за свої дії. Виправдання, засноване на тому, що Ви виконували накази, не є законним і не буде врахованим.
46	Чи є Україна учасником Міжнародного кримінального суду/ Римського статуту?	Україна ратифікувала Римський статут нещодавно, а також ще раніше скористалась передбаченою процедурою і визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо вчинення злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами рф та керівниками терористичних організацій "ДНР" та "ЛНР", які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян.

47

Як Україна притягає до відповідальності військовослужбовців ЗС рф, якщо фізично вони не на території України?

Правоохоронні органи України проводять системну роботу щодо притягнення до відповідальності російських воєнних злочинців.

Безперечно, найефективнішим є притягнення до кримінальної відповідальності військовослужбовців ЗС рф, які вчинили злочин і наразі знаходяться під владою України у якості військовополонених.

Разом з тим, відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, військовослужбовці ЗС рф можуть переслідуватись і притягатися до відповідальності *in absentia* за фізичної відсутності, заочно.

